

OŚRODEK
ROZWOJU
EDUKACJI

Beata Dyrda

Badanie systemu pracy z uczniem zdolnym

Raport z badania case study
w Austrii, Czechach, Finlandii, Niemczech
i Wielkiej Brytanii

Warszawa, wrzesień 2011

Badanie systemu pracy z uczniem zdolnym

Raport z badania case study
w Austrii, Czechach, Finlandii, Niemczech
i Wielkiej Brytanii

Autor: Beata Dyrda

Warszawa, wrzesień 2011

Klient: Ministerstwo Edukacji Narodowej/Ośrodek Rozwoju Edukacji

Opracowano dla projektu: „Opracowanie i wdrożenie kompleksowego systemu pracy z uczniem zdolnym”.

Projekt współfinansowany przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

SPIS TREŚCI

1.	<u>STRESZCZENIE</u>	3
2.	<u>METODOLOGICZNE PODSTAWY BADAŃ</u>	7
2.1.	UZASADNIENIE PODJĘTYCH ANALIZ	7
2.2.	CELE, PRZEDMIOT I PROBLEMY BADAWCZE	7
2.3.	PRZEBIEG BADAŃ	9
2.4.	METODY I ŹRÓDŁA INFORMACJI WYKORZYSTANE W BADANIU	11
3.	<u>SYSTEM PRACY Z UCZNIEM ZDOLNYM W AUSTRII</u>	12
3.1.	WPROWADZENIE	12
3.2.	OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA SYSTEMU EDUKACJI W AUSTRII	12
3.3.	UCZEŃ ZDOLNY W AUSTRIACKIM SYSTEMIE KSZTAŁCENIA	15
3.3.1.	ROZWIĄZANIA ORGANIZACYJNE I PRAWNE W ZAKRESIE WSPIERANIA UZDOLNIEŃ DZIECI I MŁODZIEŻY	15
3.3.2.	IDENTYFIKOWANIE I DIAGNOZOWANIE UCZNIĄ ZDOLNEGO	15
3.3.3.	NAJBARDZIEJ EFEKTYWNE DZIAŁANIA PODEJMOWANE W RAMACH WSPIERANIA UCZNIÓW ZDOLNYCH	16
3.3.4.	OFERTA SZKOŁY DLA UCZNIÓW ZDOLNYCH	17
3.3.5.	SYSTEM MOTYWACJI WSPIERAJĄCY UCZNIÓW ZDOLNYCH	17
3.3.6.	PRZYGOTOWANIE I KWALIFIKACJE ZAWODOWE NAUCZYCIELI DO PRACY Z UCZNIAMI ZDOLNYMI	18
3.3.7.	ROLA INSTYTUCJI PAŃSTWOWYCH I ORGANIZACJI POZARZĄDOWYCH W UDZIELANIU POMOCY WE WSPIERANIU UCZNIÓW ZDOLNYCH	18
3.4.	POSTULATY I PLANOWANE REFORMY W ZAKRESIE PRACY Z UCZNIAMI ZDOLNYMI	21
4.	<u>SYSTEM PRACY Z UCZNIEM ZDOLNYM W CZECHACH</u>	22
4.1.	WPROWADZENIE	22
4.2.	OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA SYSTEMU EDUKACJI W CZECHACH	22
4.3.	UCZEŃ ZDOLNY W CZESKIM SYSTEMIE EDUKACJI	26
4.3.1.	ROZWIĄZANIA ORGANIZACYJNE I PRAWNE W ZAKRESIE WSPIERANIA UZDOLNIEŃ DZIECI I MŁODZIEŻY	26
4.3.2.	IDENTYFIKOWANIE I DIAGNOZOWANIE UCZNIĄ ZDOLNEGO	26
4.3.3.	NAJBARDZIEJ EFEKTYWNE DZIAŁANIA PODEJMOWANE W RAMACH WSPIERANIA UCZNIÓW ZDOLNYCH	26
4.3.4.	OFERTA SZKOŁY DLA UCZNIÓW ZDOLNYCH	27
4.3.5.	ELEMENTY SYSTEMU WSPIERANIA UCZNIÓW ZDOLNYCH	28
4.3.6.	PRZYGOTOWANIE I KWALIFIKACJE ZAWODOWE NAUCZYCIELI DO PRACY Z UCZNIAMI ZDOLNYMI	28
4.3.7.	ROLA INSTYTUCJI PAŃSTWOWYCH I ORGANIZACJI POZARZĄDOWYCH W UDZIELANIU POMOCY WE WSPIERANIU UCZNIÓW ZDOLNYCH	29
4.3.8.	DZIAŁANIA NA RZECZ WSPIERANIA UZDOLNIONYCH I UTALENTOWANYCH UCZNIÓW W WYBRANYCH DZIEDZINACH – PROJEKTY I PROGRAMY DLA UCZNIÓW ZDOLNYCH W CZECHACH	29
4.4.	BADANIA NAD SYTUACJĄ UCZNIÓW ZDOLNYCH W CZESKICH SZKOŁACH	30

5.	SYSTEM PRACY Z UCZNIEM ZDOLNYM W FINLANDII	31
5.1.	WPROWADZENIE	31
5.2.	OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA SYSTEMU EDUKACJI W FINLANDII	31
5.3.	UCZEŃ ZDOLNY W FIŃSKIM SYSTEMIE EDUKACJI	36
5.3.1.	ROZWIĄZANIA ORGANIZACYJNE I PRAWNE W ZAKRESIE WSPIERANIA UZDOLNIEŃ DZIECI I MŁODZIEŻY	36
5.3.2.	IDENTYFIKOWANIE I DIAGNOZOWANIE UCZNIĄ ZDOLNEGO	36
5.3.3.	NAJBARDZIEJ EFEKTYWNE DZIAŁANIA PODEJMOWANE W RAMACH WSPIERANIA UCZNIÓW ZDOLNYCH	36
5.3.4.	DZIAŁANIA NA RZECZ WSPIERANIA UCZNIÓW UZDOLNIONYCH I UTALENTOWANYCH W WYBRANYCH DZIEDZINACH	38
5.3.5.	PRZYGOTOWANIE I KWALIFIKACJE ZAWODOWE NAUCZYCIELI DO PRACY Z UCZNIAMI ZDOLNYMI	38
5.3.6.	ŹRÓDŁA SUKCESU FIŃSKIEJ SZKOŁY	38
6.	SYSTEM PRACY Z UCZNIEM ZDOLNYM W NIEMCZECH	40
6.1.	WPROWADZENIE	40
6.2.	OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA SYSTEMU EDUKACJI W NIEMCZECH	40
6.3.	UCZEŃ ZDOLNY W NIEMIECKIM SYSTEMIE EDUKACJI	44
6.3.1.	ROZWIĄZANIA ORGANIZACYJNE I PRAWNE W ZAKRESIE WSPIERANIA UZDOLNIEŃ DZIECI I MŁODZIEŻY	44
6.3.2.	IDENTYFIKOWANIE I DIAGNOZOWANIE UCZNIĄ ZDOLNEGO	45
6.3.3.	NAJBARDZIEJ EFEKTYWNE DZIAŁANIA PODEJMOWANE W RAMACH WSPIERANIA UCZNIÓW ZDOLNYCH	45
6.3.4.	ELEMENTY SYSTEMU WSPIERANIA UCZNIÓW ZDOLNYCH	46
6.3.5.	PRZYGOTOWANIE I KWALIFIKACJE ZAWODOWE NAUCZYCIELI DO PRACY Z UCZNIAMI ZDOLNYMI	47
6.4.	BADANIA NAD UCZNIAMI ZDOLNYMI W NIEMIECKIEJ SZKOLE	48
7.	SYSTEM PRACY Z UCZNIEM ZDOLNYM W WIELKIEJ BRYTANII	49
7.1.	WPROWADZENIE	49
7.2.	OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA SYSTEMU OŚWIATY W ANGLII	49
7.3.	UCZEŃ ZDOLNY W ANGIELSKIM SYSTEMIE EDUKACJI	52
7.3.1.	ROZWIĄZANIA ORGANIZACYJNE I PRAWNE W ZAKRESIE WSPIERANIA UZDOLNIEŃ DZIECI I MŁODZIEŻY	52
7.3.2.	IDENTYFIKOWANIE I DIAGNOZOWANIE UCZNIĄ ZDOLNEGO	54
7.3.3.	NAJBARDZIEJ EFEKTYWNE DZIAŁANIA PODEJMOWANE W RAMACH WSPIERANIA UCZNIÓW ZDOLNYCH	56
7.3.4.	ELEMENTY SYSTEMU WSPIERANIA UCZNIÓW ZDOLNYCH	57
7.3.5.	PRZYGOTOWANIE I KWALIFIKACJE ZAWODOWE NAUCZYCIELI DO PRACY Z UCZNIAMI ZDOLNYMI	61
7.3.6.	OFERTA SZKOŁY DLA UCZNIÓW ZDOLNYCH I ICH RODZICÓW	61
7.3.7.	NAJLEPSZE ELEMENTY PRACY Z UCZNIEM ZDOLNYM, KTÓRE MOGŁYBY ZNALEŹĆ ZASTOSOWANIE W SYSTEMIE POLSKIM	62
7.4.	INSTYTUCJE PROWADZĄCE BADANIA NAD SYTUACJĄ UCZNIÓW ZDOLNYCH	63
8.	WNIOSKI I REKOMENDACJE	64
9.	BIBLIOGRAFIA I NETOGRAFIA	68

1. STRESZCZENIE

W polityce prowadzonej przez większość krajów europejskich w ostatnich latach dostrzega się tendencje związane z działaniami na rzecz osób zdolnych i wybitnie uzdolnionych. Uzasadnieniem tego rodzaju polityki jest teza, że niewykorzystywanie zdolności i talentów dzieci i młodzieży prowadzi do marnowania intelektualnych zasobów społecznych każdego kraju.

Cele praktyczne związane z realizacją podjętych badań dotyczyły poznania systemów pracy z uczniem zdolnym w wybranych krajach Europy (przeprowadzono je w Austrii, Czechach, Finlandii, Niemczech i Wielkiej Brytanii). W analizach zwracano uwagę na wszelkie formy działań, ze szczególnym naciskiem na rozwiązania innowacyjne, wzorcowe, efektywne, które ewentualnie mogłyby zostać zaimplementowane na gruncie polskim. Cele te związane były także z rozpoznaniem najlepszych rozwiązań i przyjrzeniem się im – tak zwanym dobrym praktykom w tym zakresie.

Przeprowadzone badania bazowały jedynie na analizie zastanych dokumentów, z uwagi na ograniczenia czasowe nie zastosowano metod sondażowych. W badaniach wyodrębniono dwa zasadnicze etapy. Pierwszy został poświęcony przygotowaniu kwerendy danych pochodzących z zebranej literatury przedmiotu oraz materiałów źródłowych – głównie ze stron internetowych europejskich organizacji czy instytucji zajmujących się oświatą i edukacją uczniów zdolnych oraz z oficjalnych stron ministerstw oświaty danego kraju. Etap drugi związany był ze studiowaniem i analizowaniem zebranych dokumentów (raporty, oficjalne projekty zmian oświatowych) oraz wyciąganiem wniosków o charakterze komparatystycznym zgodnie ze sformułowanymi problemami badawczymi.

Analizy porównawcze rozwiązań podejmowanych w wybranych państwach Unii Europejskiej zostały oparte na dostępnych danych Komisji Europejskiej – raportach sieci Eurydice z roku 2010¹ oraz zamieszczonych w internecie dokumentach poruszających analogiczne problemy (np. sprawozdania przygotowane dla European Council for High Ability, European Agency for Development in Special Needs Education i in.). W przeprowadzonych charakterystykach starano się ukazać działania i rozwiązania podejmowane w zakresie edukacji uczniów zdolnych na tle całego systemu szkolnictwa w danym kraju, gdyż nieuwzględnienie uwarunkowań strukturalno-systemowych oświaty mogłoby prowadzić do błędnych wniosków.

¹ *National system overviews on educational system in Europe and ongoing reforms – Czech Republic. 2010 Edition* [internetowa baza publikacji Eurydice:
http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/eurybase/national_summary_sheets/047_CZ_EN.pdf].

Rozwiązania edukacyjne podejmowane wobec dzieci i młodzieży zdolnej i utalentowanej w wybranych krajach są zróżnicowane. Trudno jednoznacznie, na podstawie dostępnych danych, mówić o istnieniu specjalnych systemów pracy z uczniami zdolnymi we wszystkich opisywanych państwach. W analizach rozwiązań skupiono się przede wszystkim na poznaniu nie tyle całego mechanizmu (w perspektywie dostępnych danych nie byłoby to możliwe), co szczegółowych i nowatorskich rozwiązań i przykładów dobrej praktyki.

W świetle analizowanych dokumentów oraz w zaleceniach Rady Europy z roku 1994 w sprawie edukacji dzieci i młodzieży zdolnej² wyraźnie podkreśla się potrzebę zwrócenia uwagi na specjalne potrzeby edukacyjne uczniów o nieprzeciętnym potencjale. W ostatnich latach w Austrii i Czechach podjęto działania ustawodawcze na rzecz uczniów zdolnych, jednakże nie są oni zaliczani do kategorii specjalnych potrzeb edukacyjnych (Special Educational Needs – SEN), a ich potrzeby identyfikuje się tak samo jak potrzeby zwykłych uczniów. W Finlandii nie funkcjonuje żaden oddzielny system edukacji ucznia zdolnego, a – zgodnie z badaniami przeprowadzonymi przez Eurydice³ – w fińskim systemie oświaty nie wyodrębnia się specjalnego terminu dla nazwania tej grupy uczniów. Ustawodawstwo tego kraju zawiera jedynie ogólne wskazówki odnośnie do szkolnictwa, dlatego też szkoły kładą tak duży nacisk na indywidualne różnice wśród uczniów zależnie od wieku i umiejętności. W Niemczech w ostatnich pięciu latach podjęto intensywne działania ustawodawcze na rzecz uczniów zdolnych. W przepisach niemieckiego prawa oświatowego można odnaleźć konkretne definicje ucznia zdolnego, jednak należy zauważyć, że dzieci i młodzieży szczególnie uzdolnionej nie zalicza się do grupy osób ze SPE, ale ich potrzeby są identyfikowane inaczej niż potrzeby innych uczniów. Jedynie w Wielkiej Brytanii uczniów zdolnych włącza się do kategorii uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, a prawo oświatowe precyzuje warunki, jakie szkoła jest zobowiązana dla nich stworzyć.

Zalecenia Rady Europy są w badanych krajach brane pod uwagę we wprowadzanych i aktualnie projektowanych reformach systemów oświaty. Na podstawie przeprowadzonych analiz wyraźnie widać, że problematyka organizowania adekwatnych warunków dla rozwoju zdolności i uzdolnień uczniów jest realizowana przez organy kierujące oświatą oraz instytucje oświatowe.

² *Wspieranie rozwoju uczniów zdolnych: specjalne rozwiązania stosowane w szkołach w Europie*, (2008), tłum. E. Kolanowska, Warszawa, Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji [internetowa baza publikacji Eurydice: <http://www.eurydice.org.pl/sites/eurydice.org.pl/files/zdolny.pdf>].

³ *Ibidem*.

Na podstawie przeprowadzonych badań nie można wskazać na istnienie specjalnych systemów pracy z uczniem zdolnym we wszystkich omawianych państwach (system taki rysuje się w świetle ostatnich reform oświaty w Anglii), a podejmowane działania często wpisują się w funkcjonujący system szkolnictwa.

Terminologia jaką posługują się analizowane kraje wobec tej kategorii uczniów jest zróżnicowana, nie wszędzie jasno i wyraźnie definiuje się pojęcie ucznia zdolnego. Różne są także kryteria identyfikacji tego typu uczniów, w niektórych krajach (np. w Wielkiej Brytanii) są bardzo precyzyjne i odwołują się do przyjętych standardów.

Wyniki badań odnotowują funkcjonowanie państwowych lub prywatnych specjalnych instytucji zajmujących się dziećmi i młodzieżą zdolną (np. NAGTY – Narodowa Akademia dla Zdolnych i Utalentowanych Dzieci i Młodzieży w Wielkiej Brytanii czy ÓZBF – Austriackie Centrum Wspierania Rozwoju Zdolności i Badań nad Problematyką Zdolności) lub też specjalnych programów (np. program „Talent” w Czechach), które wspierają rozwój dzieci i młodzieży zdolnej i utalentowanej. Instytucje te oferują pomoc uczniom i ich rodzinom, nauczycielom i szkołom, organizują różnego charakteru kursy doskonalące dla uczniów i nauczycieli, pomagają wypracować najodpowiedniejsze metody pracy z uczniami zdolnymi.

We wszystkich badanych krajach uczniowie zdolni mają wiele możliwości indywidualizowania swoich potrzeb w ramach powszechnego systemu szkolnictwa. Odbywa się to przede wszystkim w postaci rozwiązań wykorzystujących możliwość uczestnictwa w bardziej zaawansowanych zajęciach na wyższym poziomie w grupach o zróżnicowanym poziomie zdolności oraz w kształceniu zindywidualizowanym lub zindywidualizowanym programie nauczania w grupach o zróżnicowanym poziomie zdolności. W niektórych krajach stosuje się także rozwiązania bazujące na kształceniu w grupach jednorodnych. We wszystkich badanych państwach uczniowie mają możliwość tak zwanej szybkiej ścieżki, czyli przyspieszenia kształcenia. Funkcjonują także inne rozwiązania i specjalne wsparcie dla uzdolnionych, które zostały szczegółowo opisane w poniższym raporcie.

Wychodząc naprzeciw wyzwaniom nowoczesnych technologii informatycznych, w ostatnich latach tworzy się portale społecznościowe dla zdolnych uczniów – np. Learner Academy – które pełnią funkcje samokształceniowe i rozwojowe (Wielka Brytania, Austria). Ponadto prowadzi się badania naukowe nad kondycją uczniów zdolnych w szkołach (Czechy, Niemcy, Austria).

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

OŚRODEK
ROZWOJU
EDUKACJI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

2. METODOLOGICZNE PODSTAWY BADAŃ

2.1. Uzasadnienie podjętych analiz

W polityce Unii Europejskiej już od wielu lat dostrzegana jest potrzeba zorganizowanych i zaplanowanych działań edukacyjnych podejmowanych wobec uczniów zdolnych. Recommendation 1248 (1994) on education for gifted children⁴ – rekomendacja dla Parlamentu Europejskiego przyjęta w 1994 roku przez Komitet do Spraw Edukacji i Kultury przy Radzie Europy – w szczegółowych punktach precyzuje najistotniejsze potrzeby i cele w tej kwestii, a także formułuje postulaty postrzegania dzieci szczególnie zdolnych przez pryzmat specjalnych potrzeb edukacyjnych i w konsekwencji konieczność organizacji systemów edukacyjnych uwzględniających te potrzeby. Dokument ten ściśle określa zalecenia dla systemów oświatowych, które powinny dążyć do stwarzania warunków zapewniających uczniom zdolnym pełny rozwój ich możliwości, tak w kontekście realizacji indywidualnych celów rozwojowych, jak również korzyści ogólnospołecznych. Uzasadnieniem tego rodzaju polityki jest teza, że niewykorzystywanie zdolności i talentów uczniów prowadzi do marnowania intelektualnych zasobów społecznych każdego kraju.

2.2. Cele, przedmiot i problemy badawcze

Cele poznawczo-praktyczne związane z realizacją badań dotyczyły poznania i analizy systemów pracy z uczniem zdolnym w wybranych krajach. Zwrócono uwagę na wszelkie formy działań, ze szczególnym naciskiem na rozwiązania innowacyjne, wzorcowe, efektywne, które ewentualnie mogłyby zostać zaimplementowane na gruncie polskim. Cele praktyczne były związane z rozpoznaniem najlepszych rozwiązań i przyjrzeniem się im – tak zwanym dobrym praktykom w tym zakresie. Przyjmując te cele, zakładano, że analiza przykładów rozwiązań programowych, organizacyjnych i metodycznych stosowanych w wybranych krajach może być wykorzystana w projektowaniu rozwiązań rodzimych. Przedmiotem badań były wszelkie obiekty, rzeczy oraz zjawiska i procesy, którym one podlegają i w odniesieniu do których formułujemy pytania badawcze.

Przedmiotem badań⁵ były:

⁴ Tekst rekomendacji dostępny na stronie: <http://assembly.coe.int/main.asp?Link=/documents/adoptedtext/ta94/erec1248.htm>

⁵ Maszke A.W., (2004), *Metodologiczne podstawy badań pedagogicznych*, Rzeszów, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, s. 43–44.

- ❖ rozwiązania systemowe w zakresie pracy z młodzieżą zdolną;
- ❖ warunki rozwoju stworzone na potrzeby uczniów zdolnych;
- ❖ kwalifikacje i doświadczenia zawodowe kadry, zarządzanie nią, programy jej rozwoju;
- ❖ wybrane elementy edukacyjne, rozwojowe, wdrażania innowacji i eksperymentów pedagogicznych oraz autorskie metody pracy i narzędzia – w tym wykorzystujące ICT – szczególnie efektywne w kontekście pracy z uczniem zdolnym;
- ❖ wsparcie psychologiczno-pedagogiczne dla uczniów zdolnych;
- ❖ źródła sukcesów w pracy z młodzieżą zdolną;
- ❖ źródła motywacji do podejmowania pracy z młodzieżą zdolną oraz związanych z tym barier;
- ❖ współpraca z podmiotami zewnętrznymi związanymi z edukacją i kształceniem;
- ❖ problemy, szanse i plany związane ze wspieraniem rozwoju uzdolnionej młodzieży;
- ❖ bariery w sprawnym i efektywnym funkcjonowaniu wszystkich obszarów związanych z kształceniem;
- ❖ rozwiązania administracyjno-prawne.

Przystępując do analiz, sformułowano następujące pytania badawcze określone na etapie koncepcji przez Ministerstwo Edukacji Narodowej (zgodne z opisem projektu):

1. Jak wygląda system wspierania uczniów zdolnych? Jakie są jego elementy?
2. Które z działań w ramach wspierania uczniów zdolnych są najbardziej efektywne?
3. Jaka jest rola nauczycieli, jakie są ich przygotowanie i kwalifikacje do pracy z uczniami zdolnymi?
4. Co szkoła oferuje rodzicom, nauczycielom i uczniom?
5. W jaki sposób i przy użyciu jakich narzędzi uczniowie zdolni są identyfikowani i diagnozowani?
6. Czy istnieje odrębny system wspierania uczniów uzdolnionych i utalentowanych w jakiejś dziedzinie? Jeśli tak, jakie są jego elementy?
7. Czy i jaki jest system motywacji wspierający nauczycieli i uczniów zdolnych?
8. Jakie są rozwiązania organizacyjne i prawne w zakresie wspierania uzdolnień dzieci i młodzieży?
9. Jaka jest rola instytucji państwowych i organizacji pozarządowych w udzielaniu pomocy we wspieraniu zdolnych?
10. Co jest źródłem sukcesu w pracy z uczniem zdolnym?
11. Jakie są najlepsze elementy pracy z uczniem zdolnym i w jakim stopniu mogłyby znaleźć zastosowanie w systemie polskim?

2.3. Przebieg badań

Ze względu na ograniczony czas (czerwiec 2011 roku) badania bazowały jedynie na analizie zastanych dokumentów i przebiegały w dwóch zasadniczych etapach. Pierwszy został poświęcony przygotowaniu kwerendy danych pochodzących z zebranej literatury przedmiotu oraz materiałów źródłowych – głównie ze stron internetowych europejskich organizacji czy instytucji zajmujących się oświatą i edukacją uczniów zdolnych oraz z oficjalnych stron ministerstw oświaty danego kraju. Kwerenda objęła dokumenty związane z:

- ❖ raportami sporządzonymi przez organizacje pozarządowe zajmujące się dziećmi zdolnymi,
- ❖ aktami prawnymi dotyczącymi uwarunkowań legislacyjnych w zakresie oświaty,
- ❖ danymi uzyskanymi w wyniku badań prowadzonych przez reprezentantów środowiska naukowego,
- ❖ innymi danymi źródłowymi (dane statystyczne, Eurydice, etc.).

Ogółem uwzględniono 43 pozycje źródłowe (por. Bibliografia i netografia).

Etap drugi polegał na studiowaniu i analizowaniu zebranych dokumentów (raportów, oficjalnych projektów zmian o charakterze oświatowym) oraz wyciąganiu wniosków o charakterze komparatystycznym zgodnie ze sformułowanymi problemami badawczymi.

Rozwiązania edukacyjne podejmowane wobec dzieci i młodzieży zdolnej i utalentowanej w wybranych krajach są zróżnicowane. Trudno jednoznacznie, na podstawie dostępnych danych, mówić o istnieniu specjalnych systemów pracy z uczniami zdolnymi we wszystkich opisywanych krajach. W analizach rozwiązań skupiono się przede wszystkim na poznaniu nie tyle całego mechanizmu (w perspektywie dostępnych danych nie byłoby to możliwe), co szczegółowych i nowatorskich rozwiązań i przykładów dobrej praktyki. Przedstawiona analiza została zatem podporządkowana logice wywodu oraz dostosowana do rodzaju dostępnych informacji. Charakterystyki rozwiązań podejmowanych w ramach opisywanych systemów oświatowych wybranych krajów uwzględniały wszystkie lub tylko niektóre (w zależności od dostępnych danych) z następujących obszarów eksploracji badawczych:

- ❖ elementy systemu wspierania uczniów zdolnych;
- ❖ najbardziej efektywne działania podejmowane w ramach wspierania uczniów zdolnych;

- ❖ przygotowanie i kwalifikacje zawodowe nauczycieli do pracy z uczniami zdolnymi;
- ❖ oferta szkoły dla uczniów zdolnych i ich rodziców;
- ❖ identyfikowanie i diagnozowanie ucznia zdolnego;
- ❖ działania na rzecz wspierania uczniów uzdolnionych i utalentowanych w wybranych dziedzinach;
- ❖ system motywacji wspierający nauczycieli i uczniów zdolnych;
- ❖ rozwiązania organizacyjne i prawne w zakresie wspierania zdolności i uzdolnień dzieci i młodzieży;
- ❖ rola instytucji państwowych i organizacji pozarządowych w udzielaniu pomocy we wspieraniu uczniów zdolnych;
- ❖ źródła sukcesu w pracy z uczniem zdolnym;
- ❖ najlepsze elementy pracy z uczniem zdolnym, które mogłyby znaleźć zastosowanie w systemie polskim.

Obszary te wynikały z pytań problemowych.

Należy w tym miejscu podkreślić, że każdy z przedstawionych powyżej obszarów badawczych został wzięty pod uwagę przy dokonywaniu analiz komparatystyczno-diagnostycznych. Jednakże nie wszystkie mogły zostać uwzględnione w poniższej charakterystyce danego państwa, co podyktowane zostało brakiem dostępu do informacji i danych na ten temat.

Niektóre charakterystyki krajów zostały wzbogacone o informacje, które nie były uwzględnione we wskazanych obszarach (nie pojawiały się w pytaniach zawartych w projekcie MEN/ORE). Informacje te dotyczyły istotnych kwestii związanych z przedstawieniem wniosków z badań prowadzonych w danym kraju, a dotyczących sytuacji uczniów zdolnych. Wyniki te uznano za istotne, bowiem pomogły spojrzeć krytycznie na dane rozwiązania i stosowane praktyki. Dlatego też w przypadku Czech i Niemiec dodatkowo przedstawiono wyniki badań dotyczących sytuacji uczniów zdolnych w systemie oświaty.

2.4. Metody i źródła informacji wykorzystane w badaniu

Badania zostały oparte na metodzie analizy przypadku (case study)⁶ oraz analizy dokumentów⁷ zastanych. Wartość wykorzystania analizy dokumentów polegała przede wszystkim na tym, że dostarczyły one niezbędnych informacji o systemach, instytucjach oświatowych oraz zachodzących w nich procesach czy zjawiskach. Wykorzystano dokumenty zastane: urzędowe, regulacyjne i cyfrowe, które pełniły w badaniu rolę poznawczą. Analiza dokumentów została przeprowadzona i odczytana pod kątem przyjętych problemów badawczych.

Zgodnie z sugestią MEN/ORE zawartą w opisie projektu, studia przypadków bazowały na rozwiązaniach stosowanych w krajach europejskich i były pogłębioną analizą poszczególnych składowych systemu pracy z uczniem zdolnym w każdym z tych krajów, ze szczególnym naciskiem na identyfikację wzorcowych rozwiązań mogących mieć zastosowanie w polskim systemie kształcenia. Case studies zostały zrealizowane na przykładzie Austrii, Czech, Finlandii, Niemiec i Wielkiej Brytanii. W analizie przypadków wskazanych krajów odniesiono się do danych zawartych w raporcie Eurydice *Wspieranie rozwoju uczniów zdolnych: specjalne rozwiązania stosowane w szkołach w Europie* oraz danych pochodzących z innych dostępnych publikacji i raportów (głównie w języku angielskim).

Komparatystyczne analizy rozwiązań podejmowanych w opisywanych państwach Unii Europejskiej zostały oparte na dostępnych danych Komisji Europejskiej – raportach sieci Eurydice z roku 2010⁸ oraz zamieszczonych w internecie dokumentów poruszających analogiczne problemy (np. sprawozdania przygotowane dla European Council for High Ability, European Agency for Development in Special Needs Education i in.). W przeprowadzonych charakterystykach starano się ukazać działania i rozwiązania podejmowane w zakresie edukacji uczniów zdolnych na tle całego systemu szkolnictwa w danym kraju, gdyż nieuwzględnienie uwarunkowań strukturalno-systemowych oświaty mogłoby prowadzić do błędnych wniosków. Należy w tym miejscu odnotować, że w polskiej literaturze psychologiczno-pedagogicznej brakuje wyczerpujących opracowań podjętej problematyki. Istniejące publikacje⁹ jedynie szczątkowo omawiają analizowane kwestie.

⁶ Stake R.E., (2010), *Jakościowe stadium przypadku*, [w:] N.K. Denzin, Y.S. Lincoln (red.), *Metody badań jakościowych*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 623–654.

⁷ Maszke A.W., *Metodologiczne podstawy badań pedagogicznych*, op.cit.

⁸ *National system overviews on educational system in Europe and ongoing reforms. 2010 Edition*, op.cit.

⁹ Sękowski A., (1997), *Wybrane formy pracy z uczniami zdolnymi w Europie*, [w:] „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Pedagogika XXII – Nauki Humanistyczno-Społeczne”, z. 314, s. 22–29; *Edukacja uczniów zdolnych w wybranych krajach Europy. Opracowanie na podst. wywiadu z prof. W. Limont*, „Gazeta Szkolna” nr 11/2009, oprac. T. Kosiarek, Warszawa, Ośrodek Rozwoju Edukacji; Limont W., (2010), *Uczeń zdolny. Jak go rozpoznać i jak z nim pracować*, Gdańsk, GWP, s. 162–163.

3. SYSTEM PRACY Z UCZNIEM ZDOLNYM W AUSTRII

3.1. Wprowadzenie

W Austrii od wielu lat inicjowane są intensywne działania na rzecz edukacji uczniów zdolnych. Dla zobrazowania tych projektów niezbędne jest przedstawienie całej struktury systemu oświaty, gdyż dopiero wówczas możliwe będzie zrozumienie specyfiki rozwiązań zastosowanych wobec dzieci oraz młodzieży zdolnej i szczególnie uzdolnionej.

3.2. Ogólna charakterystyka systemu edukacji w Austrii

W Austrii odpowiedzialność za edukację jest podzielona pomiędzy rząd a landy, jednakże istotne decyzje związane z realizacją zadań związanych z organizacją szkół czy tworzeniem programów nauczania są na podejmowane szczeblu centralnym. Szkoły ponoszą częściową odpowiedzialność za swój budżet i w pewnym stopniu mogą dopasowywać program nauczania do potrzeb lokalnych⁴.

Edukacja na poziomie przedszkolnym jest w Austrii bardzo powszechna. W roku szkolnym 2009/2010 aż 88,5% wszystkich dzieci pomiędzy 3. a 6. rokiem życia uczęszczało do przedszkola. Rodzice mają możliwość wysłania do żłobka małego dziecka do 3. roku życia. Obowiązkowa edukacja w Austrii trwa od 6. do 15. roku życia i składa się z trzech poziomów. Pierwszy to szkoła podstawowa (*Grundschule* lub *Volksschule*), następnie *Volksschuloberstufe*, czyli wyższy poziom szkoły podstawowej, *Hauptschule*, czyli ogólnokształcąca szkoła średnia i *Allgemeinbildende höhere Schule – Unterstufe*, będąca niższą częścią szkoły akademickiej. Nauka we wszystkich tych szkołach trwa cztery lata. Trzeci poziom to obowiązkowy pierwszy rok w wyższej szkole średniej. Uczeń automatycznie przechodzi do szkoły ponadpodstawowej, jeżeli ukończył klasę czwartą w szkole podstawowej. Przejście do szkoły akademickiej jest uzależnione od wyników w edukacji. Szkoły są zobowiązane do przyjęcia ucznia ze swojego regionu.

Do jednej klasy uczęszcza średnio 25 uczniów, w szkołach akademickich dopuszcza się powięszenie maksymalnej wielkości grupy do 30 osób. Na poziomie ponadpodstawowym uczniowie są dzieleni na klasy zależnie od stopnia biegłości w języku niemieckim, matematyce i współczesnym języku obcym, a w szkołach

⁴ *National system overviews on educational system in Europe and ongoing reforms – Austria. 2010 Edition* [internetowa baza publikacji Euridice: http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/eurybase/national_summary_sheets/047_AT_EN.pdf].

zawodowych – biegłości w przedmiocie zawodowym. W szkołach podstawowych wszystkich przedmiotów, z wyjątkiem religii i prac manualnych, uczy ten sam nauczyciel. W szkołach ponadpodstawowych jeden nauczyciel uczy jednego przedmiotu⁵.

Program nauczania jest tworzony przez Ministerstwo Edukacji, Sztuki i Kultury przy współdziałaniu instytutów z landów oraz organizacji reprezentujących nauczycieli. Obowiązkowe przedmioty w szkole podstawowej to: religia, geografia, historia, biologia, język niemiecki, czytanie, pisanie, matematyka, muzyka, sztuka, prace techniczne, sport oraz język obcy i bezpieczeństwo na drodze.

Do szkół ponadpodstawowych należą:

- ❖ *Allgemeinbildende höhere Schule (Oberstufe)*, czyli kontynuacja szkoły akademickiej – cztery lata;
- ❖ *Polytechnische Oberschule*, czyli szkoła przygotowująca do wykonywania zawodu, – dwa lata;
- ❖ *Berufsbildende mittlere Schule*, czyli szkoła zawodowa i techniczna;
- ❖ *Berufsbildende höhere Schule*, czyli szkoła techniczna i zawodowa stojąca wyżej w hierarchii – pięć lat;
- ❖ *Bildungsanstalt für Kindergartenpädagogik/Sozialpädagogik*, szkoła przygotowująca nauczycieli przedszkolnych – pięć lat;
- ❖ *Berufsbildende Pflichtschule*, wieczorowa szkoła zawodowa;
- ❖ *Gesundheits- und Krankenpflegeschulen*, czyli szkoły dla opiekunek medycznych;
- ❖ *Ausbildungseinrichtungen nichtärztlicher Gesundheitsberufe*, szkoły ratownictwa medycznego oraz
- ❖ *Kolleg*, czyli kursy doskonalące.

Po ukończeniu ośmiu klas w szkołach podstawowych uczeń może wybrać jedną z dalszych dróg edukacji. Możliwość podjęcia edukacji w konkretnej placówce uzależniona jest od jego dotychczasowych wyników w nauce lub od egzaminu wstępnego. Uczniowie, którzy nie ukończyli ósmej klasy, mogą uczęszczać do szkoły przygotowującej do wykonywania zawodu, co stanowi wstęp do nauki w szkole ponadpodstawowej. Kandydaci do szkół nauczycielskich muszą pomyślnie przejść testy predyspozycji zawodowych. Programy

⁵ Ibidem.

nauczania koncentrują się na pracy metodami projektów, łączeniu wielu przedmiotów oraz przyswajaniu materiału. Nauczyciele sami wybierają metody oraz podręczniki, którymi wspomagają się podczas prowadzenia zajęć. Na zakończenie szkoły ponadpodstawowej uczniowie zdają egzamin i otrzymują dyplom pozwalający na podjęcie studiów. Absolwenci szkół zawodowych natomiast uzyskują dyplom ukończenia szkoły oraz mają możliwość podejścia do egzaminu zawodowego. Oni także mogą kontynuować naukę na studiach⁶.

Uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, do których nie zalicza się uczniów zdolnych, mogą uczęszczać do specjalnych placówek lub szkół integracyjnych (jedynie na poziomie podstawowym i wczesnym ponadpodstawowym).

Kształcenie nauczycieli w Austrii jest zróżnicowane w zależności od poziomu nauczania. Uprawnienia do nauczania w przedszkolu można uzyskać podczas nauki w odpowiedniej szkole ponadpodstawowej lub dwuletniego szkolenia odbywanego po szkole ponadpodstawowej. Nauczyciele, którzy chcą pracować w szkołach, muszą ukończyć szkołę wyższą lub kolegium nauczycielskie, a nauczyciele przedmiotów zawodowych – posiadać odpowiednie doświadczenie zawodowe pozwalające na nauczanie teorii i praktyki⁷.

W ostatnich latach w Austrii, z powodu wydłużającego się okresu życia człowieka, jak największy nacisk kładzie się na pozainstytucjonalne metody nauczania. Austria rozwija także krajowe ramy kwalifikacji zawodowych tak, aby były bliżej związane ze standardami europejskimi – do 2013 roku cały system edukacyjny powinien być dostosowany do standardów Unii Europejskiej. W ostatnim czasie wprowadzono w życie projekt IMST (Innovationen Machen Schulen Top), którego celem jest polepszenie jakości nauczania poprzez wprowadzanie innowacji w edukacji. Przy realizacji projektu pomagają profesorowie akademicy. Od roku szkolnego 2009/2010 każdy uczeń w wieku 5 lat może spędzać 20 godzin tygodniowo w przedszkolu bez ponoszenia jakichkolwiek opłat. Celem projektu jest zlikwidowanie różnic między dziećmi, które uczęszczały do przedszkola i tymi, które nie miały do tego okazji. Obecnie testowane jest rozwiązanie polegające na wprowadzeniu nowego typu szkoły ponadpodstawowej dla uczniów w wieku 10–14 lat. Celem takiego przedsięwzięcia jest umożliwienie jak największej indywidualizacji nauczania. W 2012 roku rozpoczną się badania jakości kształcenia, co także ma wspomóc wspomnianą indywidualizację. W roku szkolnym 2013/2014 planuje się wprowadzenie ogólnokrajowego egzaminu dla uczniów kończących

⁶ Ibidem.

⁷ Ibidem.

szkoły akademickie. Ma on być obowiązkowy także dla wszystkich absolwentów szkół zawodowych i technicznych od roku szkolnego 2014/2015⁸.

3.3. Uczeń zdolny w austriackim systemie kształcenia

3.3.1. Rozwiązania organizacyjne i prawne w zakresie wspierania uzdolnień dzieci i młodzieży

W Austrii w ostatnich latach podjęto działania ustawodawcze na rzecz uczniów zdolnych, jednakże nie są oni zaliczani do kategorii specjalnych potrzeb edukacyjnych, a ich potrzeby nie są identyfikowane w taki sam sposób jak potrzeby zwykłych uczniów⁹. W ustawie nie pojawia się definicja ucznia zdolnego, ale w Austrii funkcjonują terminy: „dzieci bardzo zdolne”, „zdolne”, „dzieci szczególnie utalentowane”¹⁰.

3.3.2. Identyfikowanie i diagnozowanie ucznia zdolnego

Przy diagnozowaniu uczniów zdolnych jako potwierdzenie ich wysokiego potencjału traktuje się szczególne osiągnięcia w sferze umysłowej, emocjonalnej, społecznej i artystycznej oraz sporcie, które są konsekwencją zdolności i specjalnych uzdolnień¹¹. Właściwa diagnoza i identyfikacja zdolności i uzdolnień uczniów należy przede wszystkim do szkolnych psychologów i nauczycieli, którzy mogą wykorzystywać standaryzowane testy. W procesie identyfikacji ucznia zdolnego bierze się także pod uwagę jego osiągnięcia w szkole. W ostatnich latach coraz częściej odchodzi się od polegania wyłącznie na testach, ponieważ zdolności, zgodnie z najnowszymi teoriami psychologicznymi, przestają być postrzegane wyłącznie w kategoriach wysokiego poziomu inteligencji. Uczeń sam może zgłosić się do nauczyciela z prośbą o przeprowadzenie diagnozy¹².

Jedną z form działalności statutowej Austriackiego Centrum Wspierania Rozwoju Zdolności i Badań nad Problematyką Zdolności (ÖZBF – Österreichisches Zentrum Für Begabtenförderung und Begabungsforschung) jest wspieranie nauczycieli różnych szkół w procesie właściwej identyfikacji zdolności

⁸ Ibidem.

⁹ *Gifted learners. A survey of Educational Policy and Provision*, (2009) [internetowa baza publikacji European Agency for Development in Special Needs Education: <http://www.tehetsegpont.hu/dokumentumok/gifted.pdf>].

¹⁰ *Wspieranie rozwoju uczniów zdolnych: specjalne rozwiązania stosowane w szkołach w Europie*, op.cit.

¹¹ Ibidem.

¹² Mönks F.J., Pflüger R., (2005), *Gifted Education in 21 European Countries: Inventory and Perspective*, Radboud University, Nijmegen [http://www.bmbf.de/pub/gifted_education_21_eu_countries.pdf].

i uzdolnień uczniów. W ramach projektu realizowanego przez to centrum został opracowany zestaw narzędzi ułatwiających nauczycielom diagnozowanie zdolności i uzdolnień uczniów¹³.

3.3.3. Najbardziej efektywne działania podejmowane w ramach wspierania uczniów zdolnych

Wśród najważniejszych rozwiązań edukacyjnych podejmowanych w Austrii wobec dzieci i młodzieży zdolnej autorzy raportu¹⁴ przygotowanego na potrzeby Eurydice wymieniają:

- ❖ rozwiązania umożliwiające uczestnictwo w bardziej zaawansowanych zajęciach na wyższym poziomie w grupach o zróżnicowanym poziomie zdolności (wprowadzanie rozwiązań umożliwiających bardziej zróżnicowane podejście do programu nauczania w klasach, zależnie od wyniku oceny);
- ❖ możliwość uczestnictwa w zajęciach na bardziej zaawansowanym poziomie i bardziej zróżnicowanych w grupach jednorodnych (a także rozszerzania omawianego materiału w ramach pracy indywidualnej i grupowej w trakcie lekcji szkolnych);
- ❖ kształcenie zindywidualizowane lub zindywidualizowany program nauczania w grupach o zróżnicowanym poziomie zdolności (możliwe jest zróżnicowanie uczniów zależnie od zainteresowań, z wykorzystaniem szerszego zestawu bardziej szczegółowego materiału oraz kształcenia w grupach);
- ❖ kształcenie zindywidualizowane lub zindywidualizowany program nauczania w grupach jednorodnych (istnieją szkoły pilotażowe i specjalne zajęcia pozalekcyjne dla grup uczniów zdolnych, szczególnie podczas wakacji);
- ❖ rozwiązania pozaszkolne dla grup o zróżnicowanym poziomie zdolności (organizuje się obozy letnie) i jednorodnych (uczniowie szczególnie uzdolnieni mogą brać udział w konkursach przedmiotowych i olimpiadach);
- ❖ tak zwana szybka ścieżka (możliwość wcześniejszego rozpoczynania nauki w szkole podstawowej, zapisania dziecka lub przeniesienia go do wyższej klasy, wcześniejszego rozpoczęcie studiów wyższych lub uczestnictwa w zajęciach organizowanych przez uczelnie wyższe);

¹³ *Austrian Research and Support Centre for the Gifted and Talented* [internetowa baza publikacji ŹZBF: http://www.begabtenzentrum.at/wcms/picture/upload/File/Handreichungen/praesmappe_en_nov10.pdf].

¹⁴ *Wspieranie rozwoju uczniów zdolnych: specjalne rozwiązania stosowane w szkołach w Europie*, op.cit., s. 33.

- ❖ inne rozwiązania i specjalne wsparcie dla uczniów zdolnych (funkcjonowanie krajowej i regionalnych instytucji koordynujących pomoc dla zdolnych, Austriackie Centrum Rozwijania Zdolności i Badań nad Problematyką Zdolności)¹⁵.

3.3.4. Oferta szkoły dla uczniów zdolnych

Austriackie szkoły dobitnie podkreślają rolę indywidualizacji nauczania oraz samodzielnego określania ścieżki edukacyjnej. Uczniowie zdolni w niektórych przypadkach mogą być zwolnieni z części lekcji w szkole, aby mieli możliwość uczęszczania na zajęcia na wyższym poziomie na uniwersytecie. Po ukończeniu 15. roku życia najlepsi uczniowie wybitnie zdolni od razu mogą zostać przeniesieni na uniwersytet.

W austriackim systemie kształcenia obowiązuje zasada, że uczniowie zdolni są integrowani w szkołach ze zwykłymi uczniami, aczkolwiek w kraju istnieją zarówno klasy, jak i specjalne szkoły dla uczniów wybitnie zdolnych czy szczególnie uzdolnionych. W każdym momencie edukacji uczeń może liczyć na wsparcie psychologa, co znacznie ułatwia jego rozwój i zapobiega powstawaniu poważnych problemów. Funkcjonujące w systemie specjalne szkoły dla uczniów uzdolnionych same ustalają kryteria rekrutacji, na które najczęściej składają się dotychczasowe osiągnięcia oraz wyniki badania psychologicznego.

Obecnie testuje się w Austrii *revolving door model* (model drzwi obrotowych) opracowany przez J. Renzulliniego, polegający na umożliwieniu uczniom zdolnym uczęszczania na niektóre zajęcia w wyższej klasie. Dzięki takiej formie przyspieszania edukacji uczeń zdolny jest bardziej zmotywowany do nauki. Model ten jest obecnie testowany w tych austriackich szkołach, gdzie nie udało wprowadzić się specjalnych kursów dla uczniów zdolnych (przede wszystkim z powodu niewystarczającej liczby takich uczniów).

3.3.5. System motywacji wspierający uczniów zdolnych

Popularnym sposobem motywowania uczniów są letnie akademie przeznaczone dla zdolnych uczniów w różnym wieku. Obecnie prowadzone są działania na rzecz utworzenia centrum nauki pozaszkolnej dla uczniów zdolnych, które będzie znajdować się w Semmering, gdzie obecnie odbywa się większość kursów akademickich. Fundusze na tego rodzaju naukę pochodzą od rządów federalnego i lokalnego oraz różnych firm i innych instytucji¹⁶.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Engelbbutzeder S., (2009), *The Revolving Door Model: Primary School Children in Grammar School*, „ECHA News–, nr 2/23, s. 24–25.

3.3.6. Przygotowanie i kwalifikacje zawodowe nauczycieli do pracy z uczniami zdolnymi

W ostatnich latach w Austrii poczyniono postęp w zakresie przygotowania nauczycieli do pracy z uczniami zdolnymi, na który złożyła się konsekwentna polityka państwa w tym zakresie. Organizuje się wiele szkoleń kształcących specjalistów do pracy z dziećmi uzdolnionymi, które kończą się uzyskaniem specjalnego dyplomu wydanego przez ECHA (Europejską Radę Uzdolnień i Talentów)¹⁷ potwierdzającego kwalifikacje.

Kształcenie nauczycieli do pracy z uczniami zdolnymi w Austrii jest zróżnicowane. Niektóre kolegia nauczycielskie zamieszczają w programach kształcenia treści dotyczące pracy dydaktyczno-wychowawczej z dziećmi zdolnymi. Uniwersytety mają zdecydowanie większą ofertę zajęć z tej dziedziny, realizowanych zarówno w formie teoretycznej, jak i praktycznej. Przeprowadzone przez Kornelie Tischler²⁴ z Uniwersytetu w Klagenfurcie badania w placówkach dla uczniów zdolnych wykazały, że uczniowie wysoko cenią u nauczycieli takie cechy osobiste jak: przyjazne usposobienie, poczucie humoru, tolerowanie u uczniów ich własnego zdania, jasną komunikację. Istotne są także wiedza, wysokie umiejętności oraz pasja. Niewielu spośród ankietowanych uczniów za najważniejsze cechy nauczyciela uznało jego inteligencję czy umiejętności poznawcze. W badaniach tych widoczna jest również zmiana nastawienia wraz z wiekiem badanych uczniów. Młodszy uczniowie wyżej cenią cechy charakteru, podczas gdy uczniowie w klasach 9–11 zaczynają wyżej cenić wiedzę i umiejętności oraz wykazują większą tendencję do krytykowania nauczycieli, którzy nie posiadają wiedzy na odpowiednim poziomie¹⁸.

3.3.7. Rola instytucji państwowych i organizacji pozarządowych w udzielaniu pomocy we wspieraniu uczniów zdolnych

W Austrii od lat funkcjonuje wiele uznawanych i cieszących się popularnością projektów i programów w zakresie pracy z dziećmi i młodzieżą zdolną. W 1999 roku uruchomiono Austriackie Centrum Wspierania Rozwoju Zdolności i Badań nad Problematyką Zdolności (ÖZBF), które oferuje szkołom pomoc w indywidualizacji programu zajęć, a także ocenia skuteczność programów edukacyjnych¹⁹. Centrum jest finansowane przez państwo. W ramach swoich działań statutowych koncentruje się ono na celach edukacyjno-badawczych na rzecz uczniów zdolnych i utalentowanych oraz posiada ciekawą stronę

¹⁷ Ibidem.

²⁴ Vialle W., Tischler K., *Teachers of the gifted: a comparison of student's perspectives in Australia, Austria and the United States* [<http://www.hanze.nl/NR/rdonlyres/00FA9405-A330-466B-9D5F-0BD3041BD163/0/VillaeWenTischlerK2002TeachersofthegiftedWS5.pdf>].

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Mönks F.J., Pflüger R., *Gifted Education in 21 European Countries: Inventory and Perspective*, op.cit.

internetową, na której promowane są tzw. dobre praktyki w zakresie pracy z uczniami zdolnymi. ÓZBF koordynuje obecnie także kilka interesujących projektów badawczych:

- ❖ program PET (dotyczący oceny rozwoju potencjału zdolnościowego) pozwalający na diagnozę uzdolnień na wielu płaszczyznach, bazujący na koncepcjach inteligencji wielorakiej oraz innych nowoczesnych teoriach zdolności. Dzięki niemu nauczyciele mają większe możliwości w indywidualizacji nauczania oraz właściwej diagnozie potencjału uczniów. Do diagnozy ucznia zdolnego wykorzystuje się dziesięć obszarów: zdolności intelektualne, uzdolnienia kinestetyczne, artystyczne, kreatywne, wyniki w nauce, relacje interpersonalne w grupie rówieśniczej, motywację do nauki, odpowiedzialność, emocjonalność i funkcjonowanie społeczne;
- ❖ program „Duża ryba – mały staw – efekt”, którego celem jest zbadanie samooceny uczniów zdolnych w zależności od tego, czy funkcjonują oni w przeciętnej klasie, czy też uczęszczają do klasy/szkoły dla zdolnych. Najlepszy uczeń w klasie przeciętnej może stać się najgorszym uczniem w klasie dla zdolnych, dlatego środowisko uczenia się ma decydujący wpływ na uczniowską samoocenę i poczucie własnej wartości;
- ❖ program „Wspieranie utalentowanych – jakich nauczycieli wolą uczniowie zdolni”, skoncentrowany na badaniu nauczycieli uczniów zdolnych, który wykazał, że uczniowie zdolni wolą nauczycieli skupiających się na indywidualnym nauczaniu oraz na przedmiocie, podczas gdy uczniowie przeciętni preferują pracę w grupach i powtarzanie omówionego już materiału;
- ❖ projekt sondażowy „Przeskakiwanie klas”, którego celem było zbadanie częstotliwości i praktyki stosowania tej formy pracy z uczniami zdolnymi, polegającej na przyspieszaniu realizacji materiału nauczania;
- ❖ program ELCAD (E-learning and Computer Aided Design), w którym wzięli udział uczniowie zdolni ze szkół zawodowych. Przy pomocy programu CAD oraz dzięki pracy z obiektami wirtualnymi uczniowie ci rozwinęli swoje zdolności myślenia algorytmicznego oraz umiejętności rozwiązywania problemów;
- ❖ projekt dotyczący organizacji letnich akademii dla uczniów zdolnych;
- ❖ projekt umożliwiający uczniom wybitnie zdolnym realizowanie dodatkowych zajęć w ramach kursów uniwersyteckich (z ÓZBF w tym projekcie współpracują m.in. uniwersytety z Klagenfurtu, Linzu, Grazu, Innsbrucku, Salzburga, Wiednia);

- ❖ program mentoringu, czyli wsparcia udzielanego uczniom zdolnym przez studentów. W programie tym uczniowie zdolni mogą nie tylko uczęszczać na niektóre zajęcia prowadzone na uniwersytetach, lecz także zostają przydzieleni zdolnym i chętnym do pomocy studentom, którzy dzielą się z nimi zarówno wiedzą akademicką, jak i informacjami o studiowaniu;
- ❖ program rozwoju szkół poprzez edukację dzieci zdolnych. Obecnie taki projekt jest prowadzony w jednej placówce, jego celem jest stworzenie miejsca dla dzieci zdolnych w normalnej szkole;
- ❖ program rozwoju nauczycieli, którego celem jest jak najlepsza edukacja nauczycieli pod kątem nauczania dzieci zdolnych, zarówno poprzez zwiększenie ilości publikacji, konferencji, kursów, wykładów, jak i zajęć praktycznych;
- ❖ projekt dotyczący współpracy nauczycieli uczniów zdolnych w ramach programów nauczania. Nauczyciele, podczas specjalnego kursu trwającego trzy semestry, zostają wyposażeni w wiedzę z zakresu psychologii i pedagogiki zdolności;
- ❖ program iPEGE opierający się na współpracy ekspertów z Austrii, Szwajcarii i Niemiec²⁰ w zakresie wymiany doświadczeń, dobrej praktyki i podejmowania badań porównawczych w ramach edukacji nauczycielskiej dotyczącej pracy z uczniami zdolnymi.

Jednym z zadań centrum ŐZBF jest prowadzenie strony internetowej (www.begabtenzentrum.at), gdzie zamieszczane są aktualne wiadomości dotyczące efektów pracy w ramach koordynowanych projektów. Można tam znaleźć materiały dydaktyczne dla nauczycieli, zbiory wykładów z zakresu edukacji uczniów zdolnych czy recenzje najnowszych książek. Funkcjonuje również platforma służąca wymianie międzynarodowych doświadczeń – nauczyciele mają możliwość zadawania pytań w kwestiach problematycznych. Na stronie internetowej centrum zamieszona jest także baza najlepszych praktyk dotyczących pracy z uczniami zdolnymi (np. organizacja pracy szkoły, innowacyjne sposoby oceniania uczniów, identyfikacja obszarów uzdolnień, aktywizujące metody współpracy z rodzicami itd.).

Przy ŐZBF działa specjalistyczna biblioteka, która oferuje najnowszą literaturę dotyczącą zdolności i uzdolnień.

Współpraca szkół i wymiana doświadczeń w ramach działalności Austriackiego Centrum Wspierania Rozwoju Zdolności i Badań nad Problematyką Zdolności koncentrują się na: organizacji nauczania wspierającego uczniów zdolnych w szkole i na lekcjach, wykorzystaniu twórczości w pracy z uczniem

²⁰ *Austrian Research and Support Centre for the Gifted and Talented*, op.cit.

zdolnym oraz rozwijaniu jego kreatywności, wspieraniu rozwoju uczniów zdolnych, organizowaniu przez szkoły wspólnych przedsięwzięć i prowadzeniu projektów wspierających uzdolnienia dzieci i młodzieży, innowacyjnym ocenianianiu i ewaluacji rozwoju uczniów zdolnych, doskonaleniu zawodowym nauczycieli pracujących z uczniami zdolnymi; nadzorowaniu (superwizji) szkół w zakresie jakości pracy z uczniami zdolnymi²¹.

3.4. Postulaty i planowane reformy w zakresie pracy z uczniami zdolnymi

Wśród najważniejszych postulatów związanych z edukacją uczniów zdolnych w Austrii w ostatnich latach odnotowuje się potrzebę niezbędnego wsparcia ze strony rządu poprzez wypracowanie jasnych standardów i wskazówek odnośnie do pracy z uczniami zdolnymi. Podkreśla się także konieczność zróżnicowania sposobów pracy z uczniami zdolnymi między szkołami. Jednakże najważniejszym zadaniem wydaje się odpowiednie wykwalifikowanie nauczycieli, którzy mogliby specjalizować się w edukacji uczniów zdolnych. Tacy nauczyciele powinni być lepiej traktowani przez szkoły, gdzie należy stwarzać warunki, aby mogli oni pełnić rolę mentorów dla najzdolniejszych uczniów. Relacja mentorska pomiędzy nauczycielem i uczniem z pewnością mogłaby znacząco obniżyć ryzyko niepowodzeń szkolnych, które również dotyczą populacji austriackich uczniów zdolnych.

Z najnowszych informacji o planowanych w Austrii reformach oświatowych²² wynika, że dąży się do podniesienia jakości wykształcenia oraz odchodzi się od dzielenia uczniów na bardziej czy mniej zdolnych (dotychczas zdolne dzieci, które miały lepsze oceny, kończyły szkoły ogólnokształcące i studia wyższe, a reszta – szkoły zawodowe). Taki system pogłębiał podziały społeczne, ponieważ dzieci pochodzące z rodzin mniej zamożnych oraz o imigranckich korzeniach miały utrudniony rozwój i kończyły edukację na szkole zawodowej. W wyniku planowanej reformy całkowicie zniknie system podziału uczniów na lepszych i gorszych. Dąży się do wprowadzenia jednolitej szkoły średniej, opartej na uczeniu się przedmiotów modułowo, z których część uczniowie będą wybierać samodzielnie. Najzdolniejsi będą mieli możliwość zaliczenia większej liczby modułów i podejścia do matury szybciej niż pozostali²³. Losy projektowanej reformy są obecnie uzależnione od decyzji austriackiego parlamentu.

²¹ Koszyk I., (2005), *Praca z uczniem uzdolnionym w Austrii*, „Dyrektor Szkoły”, nr 5, s. 25–28.

²² *Austria kończy z segregacją uczniów*, „Gazeta Wyborcza”, wydanie z dnia 1 lipca 2011, s. 9.

²³ Ibidem.

4. SYSTEM PRACY Z UCZNIEM ZDOLNYM W CZECHACH

4.1. Wprowadzenie

Dla zobrazowania rozwiązań podejmowanych w Czechach w ramach pracy z uczniami zdolnymi niezbędne jest przedstawienie całej struktury systemu oświaty. Można powiedzieć, że nie funkcjonuje tam specjalny system szkolnictwa przeznaczony w szczególności dla dzieci i młodzieży zdolnej czy wybitnie uzdolnionej. Dlatego więc warto przyrzeć się rozwiązaniom podejmowanym wobec tej grupy uczniów na tle całego szkolnictwa powszechnego.

4.2. Ogólna charakterystyka systemu edukacji w Czechach

System szkolnictwa czeskiego zmienił się radykalnie po reformach wprowadzonych w 1997 roku, w wyniku których idee podmiotowości ucznia w edukacji oraz nauczyciela jako animatora rozwoju zdolności dziecka nabrały nowego wymiaru. Od 1 stycznia 2005 roku w Republice Czeskiej weszły w życie nowe ustawy regulujące strukturę systemu edukacji. Określają one funkcjonowanie i nadzorowanie instytucji oświatowych, począwszy od szczebla przedszkoli aż do szkół średnich oraz szkół policealnych, odnoszą się także do systemu kształcenia nauczycieli²⁴. Obowiązek szkolny obejmuje dzieci w wieku 6–15 lat. Językiem urzędowym jest czeski, a ze wszystkich mniejszości narodowych jedynie mniejszość polska jest na tyle liczna, by posiadać własne szkoły. W roku szkolnym 2009/2010 wśród placówek prowadzących zajęcia w języku polskim było 25 przedszkoli, 21 szkół podstawowych oraz 3 szkoły ponadpodstawowe (jedna ogólna oraz dwie techniczne).

Odpowiedzialność za szkolnictwo jest podzielona między rząd, gminy i jednostki administracyjne (których jest 14). Tym ostatnim pozwala się na dużą autonomię. Ministerstwo Edukacji, Młodzieży i Sportu co cztery lata określa długoterminowe cele edukacyjne oraz cele rozwoju systemu edukacji, które następnie są prezentowane rządowi. Dodatkowo Ministerstwo zajmuje się tworzeniem podstawy programowej, akceptowaniem programów nauczania obowiązujących w szkołach, a także odpowiada za politykę finansową, nadaje uprawnienia szkoły publicznej oraz zajmuje się kształceniem nauczycieli²⁵. Od 1 stycznia 2003 roku dyrektorzy szkół, wybierani w czasie konkursu, są w pełni odpowiedzialni za proces edukacyjny,

²⁴ *National system overviews on educational system in Europe and ongoing reforms – Czech Republic. 2010 Edition, op.cit.*

²⁵ *Ibidem.*

zarządzanie finansami, zatrudnianie i zwalnianie nauczycieli oraz za kontakty z gminą i lokalnymi społecznościami. Obowiązkiem każdej szkoły jest zawiązanie Rady Szkoły, w której zasiadają rodzice, uczniowie, inni mieszkańcy oraz nauczyciele (z wyjątkiem dyrektora). W czeskim systemie oświaty funkcjonuje tak zwana *Česka školní inspekce*, czeski inspektorat szkolnictwa, który zajmuje się kontrolowaniem szkół, poziomem nauczania, jakością zarządzania oraz wykorzystywaniem pieniędzy²⁶.

Każda szkoła, począwszy od roku szkolnego 2007/2008, ma obowiązek prowadzenia przedszkola. Wychowanie przedszkolne nie jest obowiązkowe, jednakże 85% dzieci w wieku 3–6 lat korzysta z tej formy zajęć edukacyjnych. Ostatni rok przedszkola jest bezpłatny, aczkolwiek rodzice mogą zostać poproszeni o pokrycie do 50% kosztów. Dla dzieci z rodzin ubogich klasy przygotowawcze mogą zostać utworzone na rok przed rozpoczęciem przez nie obowiązkowej edukacji²⁷. W Republice Czeskiej dziecko rozpoczyna naukę w szkole powszechnej w wieku 6 lat, dlatego wychowanie przedszkolne nie może trwać dłużej niż 3 lata. System wychowania w czeskim przedszkolu nie różni się od systemu obowiązującego w Polsce, zabiegi edukacyjne koncentrują się na wychowaniu dziecka poprzez zabawę, a także na integracji w grupie rówieśniczej.

Obowiązek szkolny trwa dziewięć lat. W wieku 6–15 lat uczniowie uczęszczają do szkoły podstawowej (*zakladni škola*). Po ukończeniu piątej klasy mogą przenieść się do *gymnazium* (szkoły ponadpodstawowej oferującej wykształcenie ogólne), trwającego osiem lat *tanečni konzervatoř* (szkoły tanecznej) lub pozostać w *zakladni škola* do ukończenia 15. roku życia. Przejście do *gymnazium* jest możliwe zarówno po ukończeniu piątej klasy w szkole podstawowej (wtedy trwa osiem lat), jak i po ukończeniu siódmej klasy (wtedy trwa sześć lat). Wymagania rekrutacyjne ustalane są przez dyrektorów. Egzamin wstępny do szkoły tanecznej sprawdza umiejętności oraz predyspozycje uczniów do tańca. Około 11% uczniów w wieku 11–15 lat uczęszcza do *gymnazium*, a 0,07% do *tanečni konzervatoř*. W szkołach podstawowych uczeń realizuje 18–26 godzin lekcyjnych tygodniowo, a w szkołach ponadpodstawowych – 28–32. Liczba ta wzrasta z każdym rokiem nauki. Godzina lekcyjna trwa 45 minut, a szkoły, oprócz zajęć, prowadzą także kółka zainteresowań oraz oferują swoim uczniom całonocną opiekę²⁸. W roku szkolnym 2009/2010 średnia liczebność klasy wynosiła 20 osób. Zgodnie z ustawą minimalna liczba uczniów w klasie wynosi 17, a maksymalna – 30. Klasy są koedukacyjne i uczą się w nich dzieci w tym samym wieku. W mniejszych miejscowościach dopuszcza się, na poziomie szkoły podstawowej, tworzenie klasy z uczniów w różnym wieku. Edukacja początkowa zazwyczaj prowadzona jest przez jednego nauczyciela. Szkoła podstawowa

²⁶ Ibidem.

²⁷ Ibidem.

²⁸ Ibidem.

obejmuje nauczanie początkowe – trwające cztery lata, z wykorzystaniem blokowego systemu nauczania – oraz klasy wyższe. W 2005 roku Ministerstwo Edukacji, Młodzieży i Sportu zaakceptowało czeską podstawę programową (Wymagania programu edukacyjnego dla edukacji podstawowej). W skład obszarów obowiązkowej edukacji wchodzi: matematyka i jej zastosowania, język i komunikacja, informatyka, ludzie i natura, ludzie i społeczeństwo, ludzie i zdrowie, ludzie i świat pracy oraz sztuka i kultura. Cele i podstawowe treści programowe wynikają z ogólnokrajowych standardów kształcenia. Mogą być one realizowane za pomocą różnych podręczników, programów i metod nauczania, wybranych samodzielnie przez pracowników danej placówki – pod warunkiem jednak, że zostały zaakceptowane przez ministerstwo²⁹. Ogólne zasady oceniania są regulowane przez ustawę, mimo to każda ze szkół może wprowadzać dodatkowe sposoby oceniania bazujące na wymaganiach ministerstwa. W Republice Czeskiej nie przeprowadza się ani egzaminów na koniec roku, ani ogólnokrajowych sprawdzianów wiedzy.

Wyróżnia się trzy typy szkół ponadpodstawowych. Pierwszy trwa cztery lata i kończy się egzaminem *maturitni zkouška*, przy czym może to być zarówno szkoła oferująca ogólne wykształcenie będąca przedłużeniem *gymnazium*, jak i szkoła oferująca wykształcenie techniczne. Ukończenie drugiego typu szkół umożliwia uzyskanie stopnia zawodowego uzależnionego od rodzaju szkoły. Nauka trwa dwa lub trzy lata. Szkoły taneczne najczęściej kończą się absolutorium, aczkolwiek istnieje także możliwość zdania egzaminu *maturitni zkouška*. Funkcjonują także szkoły specjalne dla uczniów mniej zdolnych (zarówno dla uczniów lekko upośledzonych, jak i tych, którym nie udało się ukończyć szkoły ponadpodstawowej). Uczniowie zostają skierowani do takiej szkoły za zgodą rodziców oraz odpowiedniego organu. Istnieją trzy rodzaje szkół dla absolwentów szkół średnich. W *nastavbove studium* nauka trwa dwa lata i jest skierowana do uczniów, którzy ukończyli szkoły zawodowe. W trakcie nauki poznają przedmioty ogólne i teoretyczne z wybranego zakresu. *Zkracene studium* pozwala absolwentom szkół technicznych i ogólnokształcących na zdobycie wiedzy lub umiejętności z innego zakresu. Dyrektorzy szkół średnich odpowiadają za rekrutację uczniów i mogą organizować egzaminy wstępne. W szkołach tanecznych przeprowadza się egzamin sprawdzający umiejętności ucznia. *Maturitni zkouška* zdają uczniowie szkół ogólnokształcących oraz technicznych, a także absolwenci dwuletniej szkoły policealnej. Egzamin ten umożliwia edukację w szkołach wyższych. *Zaverecna zkouška* po trzyletniej szkole zawodowej lub dwuletnim kursie zawodowym oraz skróconym studium składa się z egzaminu teoretycznego i praktycznego. Osoby, które je zdadzą, otrzymują *vysvedčeni o zaverecne zkoušce* oraz *vyučni list* będący dokumentem poświadczającym umiejętności w danej dziedzinie. Absolwenci rocznych lub dwuletnich kursów ogólnych lub zawodowych otrzymują

²⁹ *Systemy edukacji w Europie – stan obecny i planowane reformy – Republika Czeska* [internetowa baza danych Eurydice: http://www.eurydice.org/pl/sites/eurydice.org/pl/files/republika_czeska.pdf].

vysvedčeni o zaverecne zkoušce. Od roku szkolnego 2006/2007 wszystkie szkoły muszą dokonywać samooceny. W roku 2011 przeprowadzony będzie nowy egzamin *maturitni zkouška*, który będzie się składać z trzech egzaminów tworzonych odgórnie oraz egzaminów profilowanych tworzonych przez szkołę. Obydwie części będą miały dwa poziomy zaawansowania³⁰.

W ostatnich latach obserwuje się duże zmiany w czeskim szkolnictwie zawodowym, które sprowadzają się głównie do likwidacji wielu tego typu szkół. Jest to spowodowane stale rosnącym bezrobociem wśród absolwentów. Dostosowanie systemu oświaty do potrzeb rynku pracy polega głównie na rozwijaniu szkolnictwa ogólnokształcącego, które stwarza lepsze możliwości do dalszego kształcenia i zdobywania kwalifikacji niż wyspecjalizowana szkoła zawodowa.

Kształcenie nauczycieli trwa cztery lata, nauczyciele przedmiotów teoretycznych muszą uzyskać dyplom uniwersytecki na poziomie magistra. Przedmiotów praktycznych mogą uczyć osoby z wykształceniem zawodowym. Nauczyciele nie są urzędnikami państwowymi. W związku z przeprowadzonymi w ostatnich latach reformami i wytworzeniem się w Czechach zupełnie nowego klimatu dla rozwoju edukacji, ulegają zmianie rola szkoły, ideał kształcenia i wychowania oraz obraz idealnego nauczyciela. Po przystąpieniu do Unii Europejskiej Republika Czeska musiała dostosować się do wymagań zdecydowanej humanizacji procesów nauczania oraz zmniejszenia przeciążenia uczniów nadmiarem wiedzy encyklopedycznej³¹. Ważną ideą realizowaną w czeskich szkołach jest zasada indywidualizacji nauczania – szkoła zamiast przekazywać wiadomości jednakowe dla wszystkich uczniów, powinna skupić swoje wysiłki na kształtowaniu u nich umiejętności twórczego myślenia, samodzielności w tworzeniu własnych opinii i poglądów. W szkole wskazane jest dostosowywanie poziomu i tempa nauczania do indywidualnych możliwości dziecka, przy zwróceniu szczególnej uwagi na związek człowieka ze środowiskiem naturalnym. Unia Europejska wymaga również od władz szkolnych, aby w każdej szkole nauczano informatyki, a także zapewniano uczniom bezpośredni dostęp do globalnej sieci internetowej³².

W ostatnich latach wiele zmian dotyczy także systemu kształcenia nauczycieli. Nauczycielem może zostać osoba posiadająca wyższe wykształcenie oraz uczestnicząca w procesie samodoskonalenia zawodowego i permanentnego doksztalcania się. Istotna jest konieczność aktualizacji swojej wiedzy i nabywania nowych umiejętności wynikających z ciągłych i zachodzących w bardzo szybkim tempie przemian we wszystkich płaszczyznach oraz dziedzinach życia społecznego. Od współczesnego nauczyciela wymaga się fachowości,

³⁰ *National system overviews on educational system in Europe and ongoing reforms – Czech Republic. 2010 Edition, op.cit.*

³¹ *Szkolnictwo w Republice Czeskiej* [<http://www.mstasik.republika.pl/czesi.htm>], adres aktuaný w dniu dostępu.

³² *Ibidem*.

kreatywności, pomysłowości we wprowadzaniu innowacji, plastyczności myślenia oraz umiejętności wprowadzania mechanizmów demokratycznego organizowania zespołu klasowego. Nauczyciele mogą tworzyć własne programy autorskie, a ci aktywni i nowatorscy mają także możliwość różnicowania oraz dostosowywania poziomu nauczania do potrzeb środowiska³³.

4.3. Uczeń zdolny w czeskim systemie edukacji

4.3.1. Rozwiązania organizacyjne i prawne w zakresie wspierania uzdolnień dzieci i młodzieży

W ramach badań podjętych w 2009 roku przez European Agency for Development in Special Needs Education zostały przeprowadzone interesujące sondaże dotyczące opieki nad uczniami zdolnymi w Czechach. Z analiz zawartych w raporcie wynika, że kraj podjął niedawno działania ustawodawcze na rzecz uczniów zdolnych, jednakże ucznia zdolnego nie zalicza się do grupy specjalnych potrzeb edukacyjnych, a jego potrzeby identyfikuje się tak samo jak potrzeby zwykłego ucznia³⁴. Czeskie ustawodawstwo definiuje uczniów zdolnych jako uczniów posiadających wysoki poziom kreatywności w wielu dziedzinach, a także wyróżniających się na tle rówieśników umiejętnościami poznawczymi, motorycznymi, artystycznymi lub społecznymi, kreatywnymi, biznesowymi, specyficzną motywacją do nauki, a ponadto zdolnościami społeczno-emocjonalnymi. Innym czynnikiem brany pod uwagę jest także poziom inteligencji (IQ powyżej 130).

4.3.2. Identyfikowanie i diagnozowanie ucznia zdolnego

Rozpatrując problem identyfikacji ucznia zdolnego, należy zauważyć, że ustawodawstwo czeskie nie precyzuje sposobu takiej identyfikacji. Uczniowie zdolni są rozpoznawani przez rodziców, nauczycieli oraz na podstawie dotychczasowych osiągnięć, wyników testów na inteligencję i rozmów z nimi samymi³⁵.

4.3.3. Najbardziej efektywne działania podejmowane w ramach wspierania uczniów zdolnych

Wśród najważniejszych rozwiązań edukacyjnych dla dzieci i młodzieży zdolnej autorzy raportu³⁶ przygotowanego na potrzeby Eurydice wymieniają:

³³ <http://www.mstasik.republika.pl/czesi.htm>

³⁴ *Gifted learners. A survey of Educational Policy and Provision. European Agency for Development in Special Needs Education*, op.cit.

³⁵ Ibidem.

- ❖ rozwiązania umożliwiające uczestnictwo w bardziej zaawansowanych zajęciach na wyższym poziomie w grupach o zróżnicowanym poziomie zdolności (uczniowie mogą uczęszczać na dodatkowe lekcje niektórych przedmiotów, mogą korzystać z rozszerzonego nauczania przedmiotów z programu nauczania, stosuje się też wewnętrzne różnicowanie uczniów na lekcjach z niektórych przedmiotów);
- ❖ kształcenie zindywidualizowane lub zindywidualizowany program nauczania w grupach o zróżnicowanym poziomie zdolności (uczniowie zdolni otrzymują specjalne zadania lub realizują specjalne projekty; opracowuje się dla nich indywidualne plany kształcenia);
- ❖ kształcenie zindywidualizowane lub zindywidualizowany program nauczania w grupach jednorodnych (uczniowie o szczególnych uzdolnieniach mogą być umieszczani w jednej grupie, można organizować specjalne klasy, zajęcia dla zdolnych, w systemie funkcjonują konserwatoria prowadzące zajęcia w dziedzinie sztuk pięknych);
- ❖ rozwiązania pozaszkolne dla grup jednorodnych (uczniowie szczególnie uzdolnieni mogą brać udział w konkursach przedmiotowych organizowanych przez ministerstwo);
- ❖ tak zwana szybka ścieżka (szczególnie uzdolnieni uczniowie mogą być przyjęci – na podstawie decyzji dyrektora szkoły i specjalnej komisji – do wyższej klasy bez konieczności uczęszczania do niższej klasy, mogą brać udział w lekcjach niektórych przedmiotów ze starszymi uczniami);
- ❖ inne rozwiązania i specjalne wsparcie dla zdolnych (Czeski Instytut Poradnictwa Pedagogicznego i Psychologicznego organizuje specjalistyczne kursy doskonalenia zawodowego dla nauczycieli, funkcjonują także inne instytucje dla zdolnych uczniów: Towarzystwo na rzecz Talentów i Uzdolnień, Centrum Wspierania Specjalnych Uzdolnień, Centrum Rozwoju Dzieci Zdolnych)³⁷.

4.3.4. Oferta szkoły dla uczniów zdolnych

Ustawa dotycząca funkcjonowania systemu oświaty w Czechach zakłada także rozpoznanie specjalnych potrzeb uczniów zdolnych, aczkolwiek nie ma osobnego dla nich systemu edukacyjnego. Są oni jedynie traktowani indywidualnie, a w wyjątkowych przypadkach tworzy się dla nich specjalne klasy. Rozwiązania takie są jednak wykorzystywane opcjonalnie. Potrzeby uczniów zdolnych są identyfikowane w ten sam sposób, w jaki identyfikuje się potrzeby zwykłych uczniów. Pieniądze na ich edukację pochodzą z funduszków

³⁶ *Wspieranie rozwoju uczniów zdolnych: specjalne rozwiązania stosowane w szkołach w Europie*, op.cit., s.33.

³⁷ *Ibidem*.

gminy³⁸. Uczniowie zdolni mają możliwość wzięcia udziału w kursach wakacyjnych oraz uczęszczania na zajęcia dodatkowe organizowane w szkole i poza szkołą.

4.3.5. Elementy systemu wspierania uczniów zdolnych

Jedyną szkołą elitarną przeznaczoną dla uczniów zdolnych jest szkoła znajdująca się w Pradze, którą prowadzi organizacja Mensa³⁹. Obecnie dopuszcza się możliwość nauczania dzieci zdolnych przez rodziców w domu. Przeprowadzono badania wśród rodziców uczących swoje dzieci i poproszono ich o wymienienie największych problemów. Okazało się, że są to przede wszystkim: problemy dyscyplinarne, lęk przed porażką, nauka kilorga dzieci jednocześnie, problemy z motywacją dziecka, brak znajomości metod pracy z dziećmi zdolnymi. Rodzice zwracają także uwagę, że ich zdaniem dzieciom uczonym w domu brakuje kontaktu z rówieśnikami. Wśród pozytywnych stron takich rozwiązań wskazano: lepszy kontakt z dzieckiem i pozytywne nastawianie go do edukacji. Obecnie system ten nie wydaje się najlepiej przygotowany i potrzeba jeszcze czasu oraz przede wszystkim pomocy ze strony rządu i grup zawodowych, a także pedagogizacji rodziców w zakresie metod nauczania⁴⁰.

4.3.6. Przygotowanie i kwalifikacje zawodowe nauczycieli do pracy z uczniami zdolnymi

Szkolenie nauczycieli jedynie częściowo porusza problematykę pracy i nauczania uczniów zdolnych, w dodatku jest nieobowiązkowe⁴¹. W Republice Czeskiej prowadzi się specjalne kursy dla psychologów i pedagogów szkolnych z zakresu identyfikacji uczniów zdolnych⁴². Czeski oddział European Council for High Ability (ECHA) organizuje specjalne doradztwo i specjalistyczne warsztaty związane z upowszechnianiem wśród nauczycieli, rodziców i innych zainteresowanych osób problematyki uczniów zdolnych i szczególnie uzdolnionych, jednakże w Czechach nie organizuje się specjalnych szkoleń, które dawałyby kwalifikacje do pracy z uczniami zdolnymi uznawane na poziomie europejskim (tzw. dyplom ECHA)⁴³. Nauczyciele mają jednak możliwość korzystania z indywidualizacji toku nauczania, uczeń zdolny może zmienić klasę

³⁸ *Gifted learners. A survey of Educational Policy and Provision. European Agency for Development in Special Needs Education*, op.cit.

³⁹ Novotná L., Sejalová J., (2003), *Education of the gifted in the Czech Republic*, [w:] J. Mönks G.J., Wagner H. (red.), *Development of human potential: Investment into our future. Proceedings of the 8th Conference of the European Council for High Ability (ECHA)*, Rhodes, s. 116-119 [<http://alt.bildung-und-begabung.de/verein/links/ECHA%20Proceedings.pdf>].

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ *Gifted learners. A survey of Educational Policy and Provision. European Agency for Development in Special Needs Education*, op.cit.

⁴² *Wspieranie rozwoju uczniów zdolnych: specjalne rozwiązania stosowane w szkołach w Europie*, op.cit.

⁴³ Ibidem.

(przyspieszanie), stosuje się wzbogacenie omawianego materiału nauczania, pomoc psychologa, organizuje się grupy dla zdolnych uczniów.

4.3.7. Rola instytucji państwowych i organizacji pozarządowych w udzielaniu pomocy we wspieraniu uczniów zdolnych

W Czechach najbardziej aktywnymi grupami w zakresie respektowania praw uczniów zdolnych są rodzice, sami uczniowie oraz różnego rodzaju organizacje działające na rzecz tych uczniów. W analizowanych dokumentach odnotowano także informacje o istnieniu centrum dla uczniów zdolnych. Centrum to między innymi zajmuje się szkoleniem nauczycieli do pracy z uczniami zdolnymi⁴⁴.

4.3.8. Działania na rzecz wspierania uzdolnionych i utalentowanych uczniów w wybranych dziedzinach – projekty i programy dla uczniów zdolnych w Czechach

W obszarze specjalnych rozwiązań w pracy z uczniami zdolnymi w Republice Czeskiej warto odnotować projekt „Talent”. Jest to program rozwoju takich uczniów stworzony przez Uniwersytet Karola w Pradze. Jego celem jest edukacja w zakresie nauk przyrodniczych. Jest on przede wszystkim realizowany przy zastosowaniu platformy internetowej, dzięki której uczniowie mogą dowiedzieć się więcej na te tematy, które ich szczególnie interesują, mogą porozumiewać się i wymieniać doświadczenia zarówno z rówieśnikami, jak i z nauczycielami. Platforma ta umożliwia nawet nawiązywanie kontaktów międzynarodowych. Do dyspozycji uczniów są także psychologowie, którzy służą radą w przypadku pojawiających się problemów⁴⁵.

Inną propozycją w zakresie pracy z uczniami zdolnymi jest „The Young Talent Program”, który został zapoczątkowany w 2010 roku przez American Fund for Czech and Slovak Leadership Studies. Celem programu jest motywowanie i wspieranie najbardziej utalentowanych uczniów z Czech i Słowacji do podjęcia studiów na najlepszych amerykańskich uczelniach. W ramach tego programu prowadzone są obecnie kursy wakacyjne, w ramach których uczniowie zdobywają nową wiedzę z zakresu m.in. matematyki i inżynierii⁴⁶.

⁴⁴ *Gifted learners. A survey of Educational Policy and Provision. European Agency for Development in Special Needs Education*, op.cit.

⁴⁵ www.talnet.cz

⁴⁶ <http://www.afcls.org/index.html>

4.4. Badania nad sytuacją uczniów zdolnych w czeskich szkołach

Badania przeprowadzone przez Lucie Novotną i Jitkę Sejvalovą⁴⁷ w 2002 roku, których celem było m.in. zdiagnozowanie sytuacji uczniów zdolnych w szkole typu *gymnazium*, pokazały, że uzdolnieni uczniowie nie czuli się doceniani w szkole oraz nie otrzymywali zadań na odpowiednim poziomie, który byłby dostosowany do ich możliwości. Ci sami uczniowie nie deklarowali problemów w funkcjonowaniu społecznym i nie mieli trudności w porozumiewaniu się ze swoimi rówieśnikami. Badania wykazały także, że w szkołach typu *gymnazium* 28% uczniów miało iloraz inteligencji powyżej 130, co autorki uznały za wynik o wiele wyższy niż średnia w innych typach szkół. Sytuacja taka sprawiała, że w okresie, kiedy przeprowadzano badania, *gymnazium* stało się prawdziwym skupiskiem uczniów zdolnych. Obecnie do tego rodzaju placówek uczęszcza około 11% wszystkich uczniów. Badania Novotnej i Sejvalovej⁴⁸ wykazały także, że nauczyciele w tego rodzaju szkołach nie byli specjalnie przygotowani do pracy z uczniami zdolnymi. Nie potrafili ich w odpowiedni sposób zmotywować do nauki, nie dysponowali także narzędziami do pracy z dziećmi zdolnymi, które, jak pokazują badania, mają spory problem z pisemnym wyrażaniem myśli, zarówno jeżeli chodzi o gramatykę, jak i słownictwo.

⁴⁷ Novotna L., Sejvalová J., (2003), *Education of the gifted in the Czech Republic*, op.cit., s. 116–119.

⁴⁸ Ibidem.

5. SYSTEM PRACY Z UCZNIEM ZDOLNYM W FINLANDII

5.1. Wprowadzenie

Fiński model edukacji od wielu lat budzi zainteresowanie decydentów oświatowych z wielu krajów, nie tylko w Europie, lecz także na świecie, bowiem fińscy uczniowie nieprzerwanie od ponad 10 lat znajdują się w światowej czołówce wszelkich rankingów mierzących poziom edukacji w różnych krajach. Badania PISA (Programme for International Student Assessment – Międzynarodowy Program Oceny Umiejętności Uczniów), prowadzone co trzy lata od 2000 roku, pod auspicjami Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD) dowodzą, że fińscy uczniowie zajmują w nich czołowe miejsca. Podejmując problematykę edukacji uczniów zdolnych, z uwagi na spektakularne osiągnięcia Finów w badaniach PISA, warto przyrzeć się rozwiązaniom całego systemu szkolnictwa powszechnego i na tym tle skoncentrować uwagę na uczniach zdolnych. W Finlandii (podobnie jak w Czechach) nie funkcjonuje specjalny system szkolnictwa przeznaczony w szczególności dla dzieci i młodzieży zdolnej i wybitnie uzdolnionej. Analizę systemu oświatowego w Finlandii oparto na najnowszych danych Komisji Europejskiej – raportach sieci Eurydice z roku 2010⁴⁹ oraz innych dostępnych w internecie dokumentach podejmujących analizy komparatystyczne (ECHA, European Agency for Development in Special Needs Education i inne).

5.2. Ogólna charakterystyka system edukacji w Finlandii

System edukacji w Finlandii został zreformowany na początku lat siedemdziesiątych XX wieku. Począwszy od tego czasu, prawie wszystkie szkoły w Finlandii to szkoły państwowe, a za naukę w szkołach niepaństwowych nie ponosi się opłat, gdyż finansuje je państwo. Państwowe są również wszystkie uniwersytety. W Finlandii nie odnotowuje się problemu analfabetyzmu, a poziom czytelnictwa należy do najwyższych na świecie⁵⁰. Nakłady na edukację w Finlandii stanowią 7% dochodu krajowego brutto. Językami oficjalnymi w Finlandii są fiński i szwedzki. Około 6% uczniów na wszystkich poziomach edukacyjnych uczęszcza do szkół, w których językiem wykładowym jest szwedzki. Są także placówki, w których część lub wszystkie zajęcia prowadzi się w języku obcym (najczęściej angielskim).

⁴⁹ *National system overviews on educational system in Europe and ongoing reforms – Finland. 2010 Edition* [internetowa baza publikacji Eurydice:

http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/eurybase/national_summary_sheets/047_FI_EN.pdf].

⁵⁰ *Edukacja w Finlandii* [<http://finlandia.2taj.net/Edukacja>].

Edukację nadzoruje Ministerstwo Edukacji i Kultury. Fińska Narodowa Rada Edukacyjna współpracuje z Ministerstwem i ustala cele edukacyjne oraz podstawy programowe dla poszczególnych typów szkół. Znaczącą rolę w edukacji odgrywają gminy, które utrzymują większość instytucji edukacyjnych. O zakresie autonomii szkół decydują władze lokalne. Szkoły mają prawo świadczyć usługi edukacyjne zgodnie z uregulowaniami administracyjnymi, pod warunkiem, że wypełniają swoje podstawowe funkcje określone w przepisach prawnych. Do szkół prywatnych uczęszcza mniej niż 3% wszystkich uczniów. Nadzorowane są one przez organy publiczne, muszą spełniać wymogi narzucone przez ministerstwo oraz radę edukacyjną. Szkoły prywatne otrzymują takie same fundusze jak szkoły publiczne. Dotacja państwowa opiera się na kalkulacji kosztów. W szkolnictwie podstawowym i średnim dotacja państwowa stanowi średnio 42% kosztów, natomiast wkład gmin – średnio 58%⁵¹.

Rząd i gminy odpowiadają za fundusze dla szkół. Ilość pieniędzy pochodzących od rządu jest uzależniona od ilości uczniów i stanowi część funduszu na podstawowe usługi dla gmin. Od 2003 roku istnieje Rada Oceny Edukacji działająca we współpracy z Ministerstwem Edukacji i Kultury, do której zadań należy planowanie, nadzorowanie oraz ewaluacja jakości szkolnictwa⁵².

Do ukończenia szóstego roku życia dzieci mogą uczęszczać do centrów opieki lub mniejszych, rodzinnych grup opieki, w których opłaty uzależnione są od dochodu rodziców. Wszystkie sześciolatkowie mają prawo do darmowej edukacji przedszkolnej. W 2008 roku 99% sześciolatków korzystało z tego prawa⁵³.

Całe szkolnictwo w Finlandii dąży do jak największej indywidualizacji kształcenia, zachęca się szkoły do znacznego indywidualizowania toku nauczania uczniów. Dzieci w wieku 7–16 lat objęte są obowiązkiem szkolnym. Szkoła podstawowa ma dziewięć klas. Istnieje także możliwość ukończenia dziesiątej, nieobowiązkowej klasy. Edukacja podstawowa jest bezpłatna, dzieci są przypisane do szkoły w zależności od miejsca zamieszkania, jednakże rodzice mogą wybrać dla nich inną szkołę.

Fińskie prawo oświatowe nie określa liczby uczniów w klasie, w sytuacji pracy z uczniami o specjalnych potrzebach edukacyjnych liczebność klasy waha się między 6 a 10 uczniami. W klasie zazwyczaj znajdują się uczniowie w tym samym wieku, jednakże w szczególnych przypadkach, zwłaszcza w małych miejscowościach, dopuszcza się zróżnicowanie wiekowe uczniów w jednej klasie. W pierwszych sześciu

⁵¹ *National system overviews on educational system in Europe and ongoing reforms – Finland. 2010 Edition*, op.cit.; *Systemy edukacji w Europie – stan obecny i planowane reformy – Finlandia* [internetowa baza publikacji Eurydice: <http://www.eurydice.org/pl/sites/eurydice.org/pl/files/finlandia.pdf>].

⁵² Ibidem.

⁵³ Ibidem.

klasach zajęcia prowadzone są przez jednego nauczyciela, z wyjątkiem lekcji sztuki, muzyki i wychowania fizycznego, które często są prowadzone przez innych nauczycieli⁵⁴.

Fińska Narodowa Rada Edukacyjna stworzyła podstawę programową, w której zostały określone cele nauczania oraz sposoby oceniania. Nauczyciele mają pełną autonomię odnośnie do metod nauczania oraz materiałów dydaktycznych. Wśród obowiązkowych przedmiotów w szkołach podstawowych wymienia się: język ojczysty (szwedzki lub fiński), literaturę, drugi język narodowy, język obcy, przyrodę, edukację zdrowotną, religię lub etykę, historię, wiedzę o społeczeństwie, matematykę, fizykę, chemię, biologię, geografę, wychowanie fizyczne, muzykę, sztukę, zajęcia praktyczne, zarządzanie wydatkami domowymi oraz spotkania z psychologiem. W szkołach podstawowych prowadzi się także specjalne zajęcia, w czasie których dzieci mogą rozwijać swoje zdolności i zainteresowania⁵⁵. Dziesiąta klasa szkoły podstawowej przeznaczona jest dla uczniów, którzy nie zostali przyjęci do szkoły średniej lub którzy jeszcze nie podjęli decyzji dotyczącej dalszego kształcenia.

Nauczyciele oceniają uczniów na podstawie zrealizowanych celów zapisanych w podstawie programowej. Każdy uczeń otrzymuje raport swoich postępów przynajmniej raz w ciągu roku szkolnego. Może także otrzymać raport śródroczny. Po ukończeniu dziewięciu klas uczniowie otrzymują świadectwo *peruskoulun päättötodistus*, dodatkowe świadectwo otrzymują ci kończący dziesiątą klasę⁵⁶.

Na etapie szkolnictwa ponadpodstawowego istnieją dwa rodzaje szkół: *Luikokoulutu/ Gymnasieutbildning* oferująca wykształcenie ogólne oraz *Ammatillinen koulutus/ Yrkesutbildning* będąca ponadpodstawową szkołą zawodową, która może mieć także charakter kwalifikacyjny. W obu szkołach może uczyć się zarówno młodzież, jak i osoby dorosłe (powyżej 25. roku życia). Uczniowie mogą składać dokumenty do dowolnie wybranej placówki na terenie całego kraju. Przyjęcie do szkoły uzależnione jest od dotychczasowych wyników edukacyjnych, a w przypadku szkół zawodowych – od przebiegu kariery zawodowej lub testu predyspozycji do wykonywania zawodu⁵⁷. Fińska Narodowa Rada Edukacji określa cele edukacyjne oraz podstawę programową, na podstawie której każda szkoła tworzy własny program nauczania. W szkołach zawodowych kształci się w ośmiu dziedzinach: naukach humanistycznych i edukacji, kulturze, naukach społecznych, biznesie i administracji, naukach przyrodniczych, technologii, komunikacji i transporcie, surowcach naturalnych i środowisku, usługach publicznych, zdrowiu i sporcie, turystyce oraz usługach

⁵⁴ Ibidem.

⁵⁵ Ibidem.

⁵⁶ Ibidem.

⁵⁷ Ibidem.

domowych. Okres nauki w szkole średniej trwa średnio trzy lata, jednakże uczniowie mogą ją ukończyć po dwóch lub czterech latach. Zajęcia nie są organizowane w formie klas, lecz w formie kursów, których zaliczenie jest równoznaczne z ukończeniem szkoły i otrzymaniem dyplomu *lukion päättötodistus*. Każdy uczeń wybiera i samodzielnie układa swój plan zajęć, na który składa się zestaw wielu kursów tematycznych. W trakcie trzyletniej nauki uczeń musi ukończyć określoną przez daną szkołę liczbę kursów kończących się sprawdzianem⁵⁸.

Szkoła ogólnokształcąca kończy się ogólnokrajowym egzaminem, który sprawdza znajomość języka ojczystego oraz trzech innych przedmiotów. Uczeń wybiera je spośród matematyki, drugiego języka oficjalnego, języka obcego lub zdaje jeden test sprawdzający ogólną wiedzę z zakresu nauk humanistycznych lub ścisłych. Dopuszczalne jest także zdawanie egzaminu z dodatkowych przedmiotów. Ich pomyślny wynik zostaje poświadczony dyplomem *ylioppilastutkintodistus*. Ukończenie szkoły średniej – zarówno ogólnokształcącej, jak i zawodowej – umożliwia uczniom podjęcie studiów⁵⁹.

Szkolnictwo wyższe w Finlandii dzieli się na dwa sektory – uniwersytety i politechniki. Nauka na poziomie wyższym jest bezpłatna. Do najważniejszych uniwersytetów w Finlandii należy zaliczyć uniwersytety w Helsinkach, Turku, Tampere, Kuopio, Oulu, Jyväskylä, Joensuu, Rovaniemi i Vasaa.

W Finlandii w systemie oświaty szczególnego znaczenia nabiera kategoria specjalnych potrzeb edukacyjnych. Każdy z uczniów ma prawo do uzyskania pomocy edukacyjnej w razie zaistnienia takiej potrzeby. Obowiązuje zasada równych szans edukacyjnych. Uczniowie z drobnymi problemami w nauce lub problemami w funkcjonowaniu społecznym otrzymują pomoc od nauczyciela specjalisty. Jeżeli dziecko nie jest w stanie uczęszczać do szkoły z powodu niepełnosprawności, choroby, opóźnienia w rozwoju, zaburzeń emocjonalnych lub innych zostaje przeniesione do jednej ze szkół dla dzieci o specjalnych potrzebach. Każdy z takich uczniów otrzymuje indywidualny program nauczania oraz indywidualny system pomocy i wspierania rozwoju. Następnym krokiem jest integracja dziecka w zwykłej placówce oświatowej, aczkolwiek w niektórych przypadkach dopuszcza się naukę w małych grupach lub specjalnych klasach zarówno w zwykłej szkole, jak i szkole specjalnej⁶⁰.

Podejmując problem kształcenia nauczycieli, należy zauważyć, że w wielu opracowaniach systemu oświatowego w Finlandii wskazuje się, że sukces oświaty opiera się na bardzo dobrym przygotowaniu

⁵⁸ Ibidem.

⁵⁹ Ibidem.

⁶⁰ *National system overviews on educational system in Europe and ongoing reforms – Finland. 2010 Edition, op.cit.*

nauczycieli. Nauczyciele przedszkoli muszą posiadać tytuł licencjata uzyskany na uniwersytecie lub politechnice. W szkołach podstawowych pierwsze sześć lat nauki uczniowie spędzają pod opieką jednego nauczyciela nauczania ogólnego. Dopiero w ostatnich trzech latach nauki każdego przedmiotu uczy inny nauczyciel. Aby być nauczycielem nauczania ogólnego, należy posiadać tytuł magistra edukacji, natomiast nauczyciele konkretnych przedmiotów muszą posiadać wykształcenie kierunkowe. Kandydaci na studia nauczycielskie zdają egzamin ogólnokrajowy po ukończeniu szkoły średniej, egzamin pisemny, test predyspozycji zawodowych oraz egzamin ustny. Nauczyciele przedmiotów wybierają w trakcie studiów dodatkowo przedmioty związane z przygotowaniem pedagogicznym⁶¹.

⁶¹ Ibidem.

5.3. Uczeń zdolny w fińskim systemie edukacji

5.3.1. Rozwiązania organizacyjne i prawne w zakresie wspierania uzdolnień dzieci i młodzieży

W Finlandii nie funkcjonuje żaden oddzielny system edukacji ucznia zdolnego, a zgodnie z badaniami przeprowadzonymi przez Eurydice⁶² w fińskim systemie oświaty nie wyodrębnia się specjalnego terminu na określenie tej grupy uczniów. Fińskie ustawodawstwo zawiera jedynie ogólne wskazówki odnośnie do szkolnictwa, dlatego też szkoły kładą tak duży nacisk na indywidualne różnice wśród uczniów, zależnie od wieku i umiejętności. Zgodnie z zapisami w ustawie oświatowej szkoły mogą organizować edukację na poziomie dostosowanym do wieku oraz zdolności uczniów. Można powiedzieć, że w praktyce uczniowie, którzy przejawiają dodatkowe zainteresowania i odpowiednią motywację, uczą się przedmiotów spoza obowiązkowego programu nauczania⁶³. W Finlandii żadna ustawa nie precyzuje definicji ucznia zdolnego, z tego samego powodu nie zalicza się ich do kategorii uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych⁶⁴.

5.3.2. Identyfikowanie i diagnozowanie ucznia zdolnego

Finlandia nie posiada specjalnego systemu identyfikacji uczniów zdolnych. Zdolni wychowankowie wyłaniani są na podstawie opinii nauczyciela, rodziców oraz rozmowy z nimi samymi⁶⁵. Jedynym wyjątkiem jest wcześniejsze przyjęcie do szkoły podstawowej związane z wynikami testów psychologicznych i medycznych⁶⁶.

5.3.3. Najbardziej efektywne działania podejmowane w ramach wspierania uczniów zdolnych

Mimo że Finlandia nie posiada osobnego systemu edukacyjnego dla uczniów zdolnych, dzieci, które posiadają zdecydowanie ponadprzeciętny potencjał, mogą wcześniej rozpocząć edukację w szkole podstawowej, mogą też przejść do wyższej klasy, w przypadku gdy poziom nauczania w ich grupie wiekowej jest dla nich za niski. Uczniowie zdolni mogą także uczęszczać na wybrane zajęcia w wyższych klasach, mają możliwość wybrania programów nauczania niektórych przedmiotów (języki obce, matematyka) na różnym

⁶² *Wspieranie rozwoju uczniów zdolnych: specjalne rozwiązania stosowane w szkołach w Europie*, op.cit.

⁶³ Mönks, F.J., Pflüger, R., (2005), *Gifted Education in 21 European Countries: Inventory and Perspective*, op.cit.

⁶⁴ *Gifted learners. A survey of Educational Policy and Provision. European Agency for Development in Special Needs Education*, op.cit.

⁶⁵ Ibidem.

⁶⁶ Mönks, F.J., Pflüger, R., (2005), *Gifted Education in 21 European Countries: Inventory and Perspective*, op.cit.

poziomie⁶⁷, mogą też współpracować z różnymi organizacjami. Szkoły są zachęcane do jak największej indywidualizacji toku nauczania, co stanowi sporą zaletę dla uczniów zdolnych. Kilka lat temu w niektórych szkołach podstawowych rozpoczęto dodatkowe zajęcia z kreatywnego myślenia, matematyki, pracy projektowej, sztuki, grafiki komputerowej, w czasie których uczniowie zdolni mogą poszerzyć swoje zainteresowania. Plan lekcji nie jest stały i każdy uczeń może go dopasować do innych swoich zajęć, zainteresowań i możliwości poznawczo-emocjonalnych⁶⁸. W Finlandii niektóre szkoły, z powodu niezwykle wygórowanych oczekiwań rekrutacyjnych oraz bardzo dobrych efektów nauczania, można uznać za szkoły dla uczniów zdolnych⁶⁹.

Według raportu Eurydice⁷⁰ w zakresie najważniejszych rozwiązań edukacyjnych podejmowanych wobec dzieci i młodzieży zdolnej w Finlandii mamy do czynienia z:

- ❖ kształceniem zindywidualizowanym lub zindywidualizowanym programem nauczania w grupach o zróżnicowanym poziomie zdolności (kształcenie ucznia może być w pewnym zakresie organizowane indywidualnie, jeżeli ocenia się, że posiada on już pewną wiedzę i umiejętności na poziomie przewidzianym w podstawowym programie nauczania; natomiast w ogólnokształcących szkołach średnich wszyscy uczniowie realizują indywidualny program nauczania);
- ❖ kształceniem zindywidualizowanym lub zindywidualizowanym programem nauczania w grupach jednorodnych (szkoły mające specjalne zadania edukacyjne);
- ❖ rozwiązaniami pozaszkolnymi dla grup jednorodnych (organizowanie ogólnokrajowych konkursów z matematyki, chemii, fizyki, informatyki, języka ojczystego, ekonomii; funkcjonowanie kół przedmiotów teoretycznych i sztuk widowiskowych, szkoły letnie);
- ❖ tak zwaną szybką ścieżką (dzieci uznane za zdolne mogą rozpocząć naukę o rok wcześniej, zdolność do podjęcia nauki oceniana jest na podstawie testów medycznych i psychologicznych, współpraca szkół średnich z uczelniami i możliwość uczęszczania na zajęcia prowadzone na poziomie uczelni wyższej)⁷¹.

⁶⁷ *Wspieranie rozwoju uczniów zdolnych: specjalne rozwiązania stosowane w szkołach w Europie*, op.cit.

⁶⁸ Mönks, F.J., Pflüger, R., (2005), *Gifted Education in 21 European Countries: Inventory and Perspective*, op.cit.

⁶⁹ Ibidem.

⁷⁰ *Wspieranie rozwoju uczniów zdolnych: specjalne rozwiązania stosowane w szkołach w Europie*, op.cit.

⁷¹ Ibidem.

5.3.4. Działania na rzecz wspierania uczniów uzdolnionych i utalentowanych w wybranych dziedzinach

W szkołach ponadpodstawowych najzdolniejsi uczniowie mogą brać udział w różnych olimpiadach i konkursach wiedzy. Uczniowie, którzy poradzą sobie najlepiej na szczeblu krajowym, są przygotowani do konkursów na szczeblu międzynarodowym, niektóre uniwersytety organizują darmowe zajęcia dla uczniów zdolnych⁷².

W ostatnich latach w Finlandii rozpoczęto prowadzenie kursów dodatkowych dla najzdolniejszych uczniów. Przykładem takich rozwiązań są zajęcia z przedmiotów ścisłych, organizowane na uniwersytecie w Tampere, w czasie których uczniowie szkół średnich poznają zagadnienia wykraczające daleko poza typowy materiał szkony. Najlepsi uczniowie mogą także brać udział w kursach wakacyjnych, po zakończeniu których otrzymują zaliczenie na poczet przyszłych studiów⁷³.

5.3.5. Przygotowanie i kwalifikacje zawodowe nauczycieli do pracy z uczniami zdolnymi

Podjęwszy problem przygotowania nauczycieli do pracy z uczniami zdolnymi, należy zauważyć, że w Finlandii nie przewiduje się organizowania specjalnych kursów dla nauczycieli, aczkolwiek w ramach przedmiotów przygotowujących do zawodu nauczyciela kandydaci zapoznają się z problematyką nauczania tego typu. Uniwersytety w Helsinkach i Tampere oferują kursy dla nauczycieli chcących pracować z dziećmi zdolnymi. Prowadzone są tam także badania dotyczące edukacji uczniów zdolnych, które skupiają się na problematyce kreatywności, umiejętności poznawczych oraz rozwoju moralnego uczniów zdolnych⁷⁴.

5.3.6. Źródła sukcesu fińskiej szkoły

W Analizie rozwiązań systemowych w obszarze poradnictwa psychologicznego i pedagogicznego w krajach Unii Europejskiej i w krajach EFTA/EOG⁷⁵ zamieszczono wnioski, które składają się na sukces fińskiego systemu edukacji. W pierwszej kolejności wskazuje się na równe możliwości dostępu do edukacji, powszechność systemu kształcenia oraz wysokie kompetencje nauczycieli. Następnie podkreśla się rolę fińskiego systemu poradnictwa psychologicznego i pedagogicznego, które realizowane jest poprzez

⁷² Ibidem.

⁷³ Ibidem.

⁷⁴ Mönks, F.J., Pflüger, R., (2005), *Gifted Education in 21 European Countries: Inventory and Perspective*, op.cit.

⁷⁵ Zaremba L., (2009), *Analiza rozwiązań systemowych w obszarze poradnictwa psychologicznego i pedagogicznego w krajach Unii Europejskiej i w krajach EFTA/EOG*, Warszawa, Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej [http://www.cmp3.ore.edu.pl/files/Analiza%20rozwiazan%20systemowych%20w%20UE_1_p.pdf].

edukację dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, indywidualne poradnictwo edukacyjne oraz dbałość o dobre samopoczucie i zdrowie psychiczne uczniów. Prowadzone jest doradztwo zawodowe dla uczniów, a nauczanie integracyjne jest od wielu lat silnie osadzone w nurcie edukacji ogólnodostępnej. Kolejno podkreśla się w fińskiej szkole rolę tak zwanego oceniania wzmacniającego, którego celem jest dostrzeżenie mocnych stron uczniów oraz przekazywanie uczniom i nauczycielom informacji zwrotnych sprzyjających wspieraniu rozwoju. Dalszą cechą fińskiego szkolnictwa, wpływającą na jego efektywność, jest brak narodowego systemu sprawdzania wyników nauczania w szkołach oraz odejście od stosowania rankingów szkół oraz systemu nadzoru. Edukacja w Finlandii jest wartością cenioną w społeczeństwie, co przekłada się na ogólny konsensus w zakresie kreowania polityki edukacyjnej, a populacja Finów jest wykształcona dobrze i zgodnie z międzynarodowymi standardami. Funkcjonuje także elastyczny system zarządzania oświatą, w którym dominuje delegowanie uprawnień, preferuje się dużą autonomię tak szkół, jak i nauczycieli w konstruowaniu programów nauczania i doboru treści kształcenia. Źródłem sukcesu fińskiej szkoły jest także współpraca wszystkich podmiotów zainteresowanych edukacją, współdziałanie, budowanie partnerstwa, kooperacja na wszystkich poziomach administracji szkolnej oraz pomiędzy szkołami, podmiotami społecznymi i innymi placówkami oświatowymi. W praktyce nauczania dominuje system zorientowany na ucznia oraz koncepcja aktywnego uczenia się⁷⁶.

W raportach komparatystycznych, które stały się podstawą powyższych analiz, zauważono w fińskim systemie oświaty pewne problemy dotyczące pracy z uczniem zdolnym. W Finlandii w ostatnich latach nie podjęto żadnych działań ustawodawczych na rzecz uczniów zdolnych⁷⁷, brakuje zatem prawnych rozwiązań w tym zakresie. W praktyce jednakże pozwala się na daleko idącą indywidualizację nauczania. Na podstawie badań empirycznych można powiedzieć, że nauczyciele przedszkolni są bardziej negatywnie nastawieni do uczniów zdolnych, zauważa się potrzebę zwiększenia możliwości realizowania programów doskonalenia zawodowego dla nauczycieli. Autorzy zwracają także uwagę na potrzebę wypracowania czy rozwinięcia kryteriów identyfikacji zdolności w grupie uczniów niepełnosprawnych czy pochodzących z mniejszości narodowych⁷⁸. W powszechnej opinii uważa się także, że o ile dzieci mniej zdolne mogą liczyć na pomoc pedagogów, to uczniowie ponadprzeciętni muszą poskromić swoje ambicje aż do czasów licealnych.

⁷⁶ Ibidem.

⁷⁷ *Gifted learners. A survey of Educational Policy and Provision. European Agency for Development in Special Needs Education*, op.cit.

⁷⁸ Mönks, F.J., Pflüger, R., (2005), *Gifted Education in 21 European Countries: Inventory and Perspective*, op.cit.

6. SYSTEM PRACY Z UCZNIEM ZDOLNYM W NIEMCZECH

6.1. Wprowadzenie

W przeciwieństwie do wielu innych krajów europejskich, w Niemczech zawsze obowiązywała zasada egalitaryzmu w edukacji. W systemie edukacji istnieje wiele szkół specjalnych dla dzieci wymagających dodatkowej opieki z racji posiadanych dysfunkcji, chociaż ostatnio dąży się do integracji tych uczniów w powszechnym systemie szkolnictwa. Trudno też mówić o istnieniu sieci elitarnych szkół czy uniwersytetów, jednakże w ostatnich latach pojawiają się nieśmiałe pomysły wprowadzenia szkół dla dzieci wybitnie zdolnych i uzdolnionych. W kraju funkcjonuje szkoła dla wybitnie zdolnych, która ma wieloletnią tradycję (szerzej opisana poniżej). W Niemczech rozwiązania edukacyjne dotyczące uczniów zdolnych, podobnie jak cały system szkolnictwa, są zróżnicowane i zależne od lokalnej polityki oświatowej poszczególnych landów. W niektórych landach funkcjonują specjalne szkoły dla zdolnych, ale nie można mówić o istnieniu specjalnego systemu szkolnictwa przeznaczonego w szczególności dla dzieci i młodzieży zdolnej i wybitnie uzdolnionej. Niektórzy krytycy zarzucają niemieckiej szkole, że zbyt mocno koncentruje się na ścieżce kariery czy osiągnięciach akademickich, a nie rozwija osobowości ucznia (tak jak ma to miejsce w szkołach brytyjskich czy amerykańskich)⁷⁹. Podobnie jak w poprzednich analizach, rozwiązania podejmowane wobec populacji uczniów zdolnych zostaną poprzedzone krótką charakterystyką całego systemu oświatowego. Analizę systemu szkolnictwa w Niemczech oparto na najnowszych danych Komisji Europejskiej – raportach sieci Eurydice z roku 2010⁸⁷ oraz innych dostępnych w internecie dokumentach podejmujących analizy komparatystyczne (m.in. ECHA oraz European Agency for Development in Special Needs Education i in).

6.2. Ogólna charakterystyka systemu edukacji w Niemczech

W 2008 roku w Niemczech w obowiązkowej dziennej edukacji uczestniczyło 8 233 693 dzieci. 92,9% z nich uczęszczało do szkół publicznych, a pozostałe 7,3% do szkół prywatnych⁸⁸. W Republice Federalnej Niemiec zakres odpowiedzialności za system edukacji wynika z federalnej struktury państwa. Zgodnie z Ustawą Zasadniczą (*Grundgesetz*) za ustawodawstwo i administrację oświatową odpowiadają przede wszystkim

⁷⁹ *Obowiązek szkolny w Niemczech – poradnik* [<http://www.portal.polscott.com/?p=30283>], adres aktualny w dniu dostępu.

⁸⁷ *National system overviews on educational system in Europe and ongoing reforms – Germany. 2010 Edition* [internetowa baza publikacji Eurydice: http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/eurybase/national_summary_sheets].

⁸⁸ *Ibidem*.

kraje związkowe (w systemie obejmującym ministerstwa edukacji, kultury i nauki na szczeblu landów), władze regionalne (*Bezirksregierung/Oberschulamt*) i władze nadzorujące szkoły na niższym szczeblu (*Schulamt*)⁸⁰. W ramach Konferencji Ministerstw Edukacji i Spraw Kulturowych w Republice Federalnej Niemiec (*Kultusministerkonferenz*) poszczególne regiony współpracują ze sobą w obszarze edukacji. Każdy land posiada własny inspektorat szkolny odpowiedzialny za nadzorowanie szkół. W każdej z nich znajduje się rada nauczycieli odpowiedzialna za edukację oraz rada szkoły (składająca się z nauczycieli, uczniów i rodziców) decydująca w sprawach regulaminu szkoły oraz kwestiach dyscyplinarnych. Zależnie od landu rady te mają różny wpływ na placówkę⁸¹. W każdym z nich funkcjonują inne rozwiązania odnośnie do zalecanych sposobów nauczania, różnych rodzajów szkół, uniwersytetów czy odmiennych warunków egzaminowania.

W większości landów to ministerstwa do spraw społecznych są odpowiedzialne za edukację przedszkolną. Dzieci w wieku 3–6 lat mogą uczęszczać do przedszkoli (*Kindergarten*), które najczęściej są płatnymi placówkami niepublicznymi. Sześcioletki niebędące jeszcze gotowe na rozpoczęcie nauki są kierowane do *Schulkindergarten* lub *Vorklassen*, w niektórych landach jest to obowiązkowe.

Niemcy były pierwszym krajem, który wprowadził obowiązek edukacji. Edukacja obowiązkowa jest całkowicie bezpłatna. Nauka w szkole podstawowej *Grundschule* trwa cztery lata, z wyjątkiem Berlina i Brandenburgii, gdzie trwa sześć lat. Wszystkie dzieci w wieku sześciu lat rozpoczynają naukę w szkole podstawowej, a po jej ukończeniu kontynuują edukację w szkole średniej. Rodzaj szkoły średniej jest uzależniony od wyboru dokonanego przez rodziców lub przez szkołę czy organ nadzorujący na podstawie badań przeprowadzonych w szkole podstawowej. Edukacja jest obowiązkowa do ukończenia 15. lub – w niektórych landach 16. – roku życia. Szkoły średnie to *Orientierungsstufe* (uczniowie mają czas na zapoznanie się ze szkołą i podejmują decyzję czy ją zmienić, obecnie w większości szkół istnieje ona jako dwuletni program przygotowujący), *Gymnasium* i *Gesamtschule*, *Realschule* oraz *Hauptschule*. Nauka we wszystkich niższych szkołach średnich trwa od 10/12 do 15/16 roku życia. W szkołach podstawowych wszystkie lekcje prowadzi jeden nauczyciel, w szkołach ponadpodstawowych jeden nauczyciel uczy jednego przedmiotu. Ministerstwa landów decydują o programie i metodach nauczania oraz zatwierdzają do użytku podręczniki szkolne. W Niemczech każdy land ma swój własny program edukacyjny. Władze lokalne same

⁸⁰ *Systemy edukacji w Europie – stan obecny i planowane reformy – Niemcy* [internetowa baza publikacji Eurydice: <http://www.eurydice.org.pl/sites/eurydice.org.pl/files/niemcy.pdf>].

⁸¹ *National system overviews on educational system in Europe and ongoing reforms – Germany. 2010 Edition, op.cit.*

kształtują standardy nauczania. Chociaż ogólny poziom nauczania jest naprawdę wysoki, pomiędzy poszczególnymi landami występują duże różnice⁸².

Do podstawowych przedmiotów w szkole podstawowej należą: czytanie, pisanie, arytmetyka, *Sachunterricht*, czyli wprowadzenie do nauk przyrodniczych i społecznych, sztuka, sport oraz edukacja religijna. Sposób nauczania jest dużo bardziej sformalizowany niż w wielu innych krajach, co przede wszystkim przekłada się na kontakt uczniów z nauczycielami, który poza lekcjami jest bardzo ograniczony. W niemieckich szkołach obowiązują standardy edukacji na wysokim poziomie, szkoły te szybko oswiają się z nowymi technologiami i praktycznie wszystkie placówki dysponują nowoczesnym sprzętem komputerowym i mają dostęp do szerokopasmowego internetu⁸³.

Wyższa edukacja średnia odbywa się w szkołach ogólnokształcących i zawodowych. Uczniowie mają od 15/16 do 18/19 lat i mają do wyboru następujące szkoły ogólnokształcące: *Gymnasium*, *Berufliches Gymnasium*, *Fachgymnasium* oraz *Gesamtschule*. Absolwenci tych szkół zdają *Abiturprüfung*, którego pozytywne zaliczenie umożliwia dalszą edukację w szkołach wyższych. Oprócz przedmiotów ogólnokształcących w *Berufliches Gymnasium* i *Fachgymnasium* prowadzone są zajęcia z przedmiotów zawodowych, takich jak ekonomia, technologia, odżywianie, rolnictwo czy gospodarowanie pieniędzmi w domu. Wyróżnia się trzy rodzaje szkół zawodowych. Pierwsza to *Berufsfachschule*, której uczniowie mają od 15/16 do 18/19 lat. Oprócz przedmiotów podstawowych, takich jak niemiecki, wiedza o społeczeństwie, matematyka, nauki przyrodnicze, język obcy, wychowanie fizyczne, prowadzone są także zajęcia z przedmiotów zawodowych. Edukacja w szkole kończy się egzaminem, którego zdanie jest równoznaczne z otrzymaniem tytułu zawodowego oraz możliwością podjęcia nauki w niektórych szkołach wyższych. Drugim rodzajem szkoły zawodowej jest *Fachoberschule*, w której uczniowie uczą się od 16. do 18. roku życia. Nauka w niej jest skupiona na przygotowaniu do zawodu, ale obejmuje też przedmioty ogólne: język niemiecki, język obcy, matematykę, nauki przyrodnicze, ekonomię oraz wiedzę o społeczeństwie. Ukończenie tej szkoły daje możliwość kontynuowania nauki w niektórych szkołach wyższych. Trzeci rodzaj szkoły jest połączeniem szkoły zawodowej *Berufsschule* z praktykami zawodowymi (*Betrieb*), uczą się tam uczniowie między 15./16. a 18./19. rokiem. Absolwent, po zdaniu egzaminu przed komisją zewnętrzną składającą się ze specjalistów w danym zawodzie, otrzymuje dokument potwierdzający zdobyte umiejętności oraz otrzymuje możliwość nauki w niektórych szkołach wyższych. Wszystkie szkoły

⁸² Ibidem.

⁸³ *Obowiązek szkolny w Niemczech – poradnik*, op.cit.

ponadpodstawowe są dostępne także dla osób dorosłych. Dodatkowo takie osoby mają możliwość nauki w *Abendgymnasium/Kolleg*, czyli szkole wieczorowej oferującej możliwości *Gymnasium*⁸⁴.

Uczniowie zdolni nie są objęci kategorią specjalnych potrzeb edukacyjnych. Należą do niej jedynie dzieci i młodzież z deficytami rozwojowymi, trudnościami w nauce oraz przejawami niedostosowania społecznego. Uczniowie mający problemy rozwojowe lub społeczne w przeszłości byli kierowani do odrębnych placówek, jednakże obecnie Niemcy należą do grupy krajów, w których mają miejsce intensywne i wielokierunkowe działania na rzecz integracji uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w powszechnym systemie szkolnictwa. Wspieraniem nauczycieli w tym obszarze działań zajmują się nauczyciele specjaliści ds. edukacji specjalnej. W ostatnich latach Federalne Ministerstwo Edukacji i Badań zwraca uwagę, że system edukacji powinien zapewnić młodym ludziom zdobycie wyższego poziomu edukacji i kompetencji zawodowych, wobec czego podkreśla się potrzebę reorientacji niemieckiej polityki edukacyjnej⁸⁵.

Przygotowanie nauczycieli do zawodu odbywa się w następujący sposób. Do nauczania w przedszkolu wystarczy ukończenie wyższej szkoły średniej, a nauczyciele w szkołach podstawowych i ponadpodstawowych muszą być absolwentami studiów lub akademii muzycznych czy sztuk pięknych. Zobowiązani są ponadto zdać egzamin państwowy z dwóch przedmiotów i nauk pedagogicznych. Po zdaniu egzaminu i objęciu posady niemiecki nauczyciel posiada status urzędnika państwowego, co daje mu wiele przywilejów. Obecnie prowadzone są działania na rzecz podniesienia jakości edukacji nauczycielskiej⁸⁶.

Analizując działania reformatorskie podejmowane w ostatnich latach, należy zauważyć, że mają one na celu podniesienie poziomu i jakości niemieckiej edukacji oraz umożliwienie wszystkim obywatelom zrównoważonego i indywidualnego rozwoju posiadanych możliwości. 23 kwietnia 2008 roku rząd federalny zatwierdził program nauki, którego celem jest zwiększenie możliwości edukacyjnych dla dzieci poniżej 6. roku życia, poprawa jakości szkolenia nauczycieli, polepszenie przejścia ze szkoły ponadpodstawowej na studia, stworzenie ponad 90 000 dodatkowych miejsc na studiach, skupienie większej uwagi na naukach biologicznych i technologii oraz pracy na rzecz równouprawnienia. W maju 2010 roku rząd federalny we współpracy z rządami krajów związkowych uruchomił program, którego zadaniem jest rozwój praktycznych kursów zawodowych na wyższych uczelniach, dzięki czemu pracownicy mają obowiązek poszerzyć swoje

⁸⁴ *National system overviews on educational system in Europe and ongoing reforms – Germany. 2010 Edition, op.cit.*

⁸⁵ Zaremba L., (2009), *Analiz rozwiązań systemowych w obszarze poradnictwa psychologicznego i pedagogicznego w krajach Unii Europejskiej i w krajach EFTA/EOG, op.cit.*

⁸⁶ *National system overviews on educational system in Europe and ongoing reforms – Germany. 2010 Edition, op.cit.*

umiejętności lub zdobyć nowe. Do 2012 roku natomiast planuje się rozpoznanie potrzeb dzieci imigrantów dotyczących nauki języka niemieckiego. W późniejszym okresie planowane jest wdrożenie nauki języka w okresie przedszkolnym z jednoczesnym szkoleniem językowym rodziców.

Dodatkowo podejmowane są czynności na rzecz zmiany charakteru pracy szkoły na całodniowy. Wśród innowacji podejmowanych w obszarze edukacji na uwagę zasługują tak zwane Szkoły Całodziennego Nauczania (*Ganztagschule*). Projekt ten jest pierwszym krokiem w reformie edukacji wspieranej przez władze lokalne i federalne. Należy zauważyć, że w Niemczech już przed wieloma laty rozważano wprowadzenie szkół całodziennych, w których praca opiera się na założeniu, że podczas całodziennego pobytu ucznia w szkole można lepiej wspierać i stymulować jego rozwój oraz dostarczać więcej okazji dla indywidualizacji nauczania. Powołanie do życia takich szkół zakłada zatrudnienie dodatkowego personelu i opłacenia przez władze federalne dodatkowych zajęć dla uczniów w ramach ich pobytu w szkole. Projekt ten jest społecznie akceptowany, a kampania informacyjna „Time for More”⁸⁷ adresowana jest do rodziców, nauczycieli i uczniów w całym Niemczech.

6.3. Uczeń zdolny w niemieckim systemie edukacji

6.3.1. Rozwiązania organizacyjne i prawne w zakresie wspierania uzdolnień dzieci i młodzieży

W Niemczech przez ostatnie pięć lat podjęto intensywne działania ustawodawcze na rzecz uczniów zdolnych. W przepisach niemieckiego prawa oświatowego można odnaleźć konkretne definicje ucznia zdolnego. Funkcjonują terminy „dzieci bardzo zdolne” oraz „dzieci zdolne”. Uczeń zdolny to taki, który ma iloraz inteligencji (poziom IQ) przekraczający 130, posiada duży potencjał uzdolnień w wielu dziedzinach. Pomimo że funkcjonuje oficjalna definicja ucznia zdolnego, należy zauważyć, że dzieci i młodzieży szczególnie uzdolnionej nie zalicza się do grupy osób o specjalnych potrzebach edukacyjnych⁸⁸, ale ich potrzeby są identyfikowane w odmienny sposób niż potrzeby innych uczniów.

⁸⁷ Zaremba L., (2009), *Analiza rozwiązań systemowych w obszarze poradnictwa psychologicznego i pedagogicznego w krajach Unii Europejskiej i w krajach EFTA/EOG*, op.cit.

⁸⁸ *Gifted learners. A survey of Educational Policy and Provision. European Agency for Development in Special Needs Education*, op.cit.

6.3.2. Identyfikowanie i diagnozowanie ucznia zdolnego

Za najważniejszy aspekt rozwoju uznaje się inteligencję poznawczą. Dodatkowo w procesie identyfikacji uczniów zdolnych potrzebna jest opinia psychologa, jednak należy zauważyć, że każdy land posiada tutaj własne przepisy i regulacje⁸⁹. W procesie diagnozowania zdolności bierze się także pod uwagę opinie rodziców i nauczycieli.

6.3.3. Najbardziej efektywne działania podejmowane w ramach wspierania uczniów zdolnych

Podejmując zagadnienie rozwiązań edukacyjnych w obszarze pracy z uczniem zdolnym, należy stwierdzić, że w regulacjach prawnych niektórych landów znajduje się informacja o uczniach zdolnych, co więcej – niektóre landy mają określoną politykę dotyczącą traktowania uczniów zdolnych oraz sugestie co do stosowanych metod pracy z takimi uczniami. Należą tu między innymi: wcześniejsze rozpoczęcie nauki czy możliwość pominięcia klas. Dodatkowo uczniowie mają możliwość uczęszczania na zajęcia do wyższych klas⁹⁰. Uczniowie zdolni mogą uczęszczać zarówno do zwykłych szkół, jak i do szkół dla uczniów zdolnych (w kraju funkcjonuje kilka takich szkół). Każdy zidentyfikowany uczeń zdolny ma obowiązek brania udziału w zajęciach dla uczniów zdolnych⁹¹. Organizowane są także zajęcia przy współudziale uniwersytetów, firm lub organizacji społecznych. Uczniowie zdolni mają także możliwość realizowania zajęć dodatkowych bazujących na rozwiniętym sylabusie, a uczniowie wraz z rodzicami mogą korzystać z porad psychologa. Przesunięcie ucznia o klasę wyżej dokonywane jest nie tylko w oparciu o jego wyniki, lecz także poziom motywacji do nauki oraz wyniki badania psychologicznego. W przypadku programów niepaństwowych rekrutacja do nich dokonywana jest na podstawie wyników testów inteligencji⁹².

Według raportu Eurydice⁹³ w zakresie najważniejszych rozwiązań edukacyjnych podejmowanych wobec dzieci i młodzieży zdolnej w Niemczech mamy do czynienia z:

- ❖ kształceniem zindywidualizowanym lub zindywidualizowanym programem nauczania w grupach jednorodnych (indywidualne programy nauczania, które przewidują udział w pewnych projektach

⁸⁹ Ibidem.

⁹⁰ Mönks F.J., Wagner H. (red.), *Development of Human Potential: Investment into our future. Proceedings of 8th Conference of the European Council for High Ability (ECHA)*, op.cit.

⁹¹ *Gifted learners. A survey of Educational Policy and Provision. European Agency for Development in Special Needs Education*, op.cit.

⁹² Mönks F.J., Wagner H. (red.), *Development of Human Potential: Investment into our future*, op.cit.

⁹³ *Wspieranie rozwoju uczniów zdolnych: specjalne rozwiązania stosowane w szkołach w Europie*, op.cit.

lub zajęciach na uczelniach wyższych, zależnie od zainteresowań uczniów bardzo zdolnych; w kraju działa także niewielka liczba szkół z internatem dla dzieci bardzo zdolnych);

- ❖ rozwiązaniami pozaszkolnymi dla grup jednorodnych (możliwość udziału w konkursach, np. dla dzieci i młodzieży uzdolnionej sportowo i muzycznie);
- ❖ tak zwaną szybką ścieżką (wcześniejsze rozpoczynanie nauki w szkole podstawowej, uczniowie mogą zostać także zapisani do wyższej klasy w szkole średniej lub uczęszczać na zajęcia na wyższym poziomie; mogą także brać udział w zajęciach czy projektach organizowanych w uczelniach wyższych);
- ❖ innymi rozwiązaniami (funkcjonowanie fundacji zapewniających pomoc finansową wybitnie uzdolnionym dzieciom i młodzieży)⁹⁴.

W ostatnich latach to rodzice należą do grupy społecznej, która najbardziej aktywnie walczy o prawa uczniów zdolnych⁹⁵.

6.3.4. Elementy systemu wspierania uczniów zdolnych

W Niemczech funkcjonują specjalne szkoły z internatem dla uczniów zdolnych. Zasady rekrutacyjne pozwalają na przyjmowanie uczniów z wybitnymi zdolnościami pochodzących z całego kraju. Jedną z najstarszych tego typu placówek w Niemczech jest założona w 1543 roku w Miśni w Saksonii państwowa szkoła z internatem Sächsisches Landesgymnasium Sankt Afra⁹⁶. Podstawowym celem działania szkoły jest wspieranie rozwoju intelektualnego oraz społecznego uczniów wybitnie zdolnych. Sankt Afra to szkoła dla wyjątkowo uzdolnionych, w której dziecko nie tylko uczy się, lecz także rozwija i przeżywa w sposób wyjątkowy swoje uzdolnienia, kreatywność czy zaangażowanie. Indywidualny tok nauczania oraz wolność w nauce są znakami rozpoznawczymi szkoły, ponieważ tamtejsi nauczyciele wychodzą z założenia, że każdy uczeń jest zupełnie inny. Zasady pracy szkoły bazują na wykorzystywaniu potencjału wysoko zmotywowanych i utalentowanych osób w optymalnym środowisku rozwojowym. Ponieważ formuła szkoły zakłada wspólne mieszkanie i naukę, ztraca się różnicę między czasem pracy a czasem wolnym. Uczniowie prowadzą różnego rodzaju eksperymenty, które stają się tak ważne jak rozrywki pozaszkolne. Podstawowe

⁹⁴ Ibidem.

⁹⁵ *Gifted learners. A survey of Educational Policy and Provision. European Agency for Development in Special Needs Education*, op.cit.

⁹⁶ Limont W., *Uczeń zdolny. Jak go rozpoznać i jak z nim pracować*, op.cit., s. 162; informacje o Sächsisches Landesgymnasium Sankt Afra: [http://de.wikipedia.org/wiki/S%C3%A4chsisches_Landesgymnasium_Sankt_Afra].

motto szkoły oparte jest na dostrzeganiu w rozwoju zdolności jednostek szansy na rozwój całego społeczeństwa, dlatego tak ważną rolę w szkole odgrywa internat. W szkole preferuje się otwartą, intensywną kulturę komunikacji, w której każdy może wyrażać swoje zdanie. Saksońska szkoła Sankt Afra w Miśni zapewnia uczniom rozwój posiadanych zdolności i talentów poprzez promowanie umiejętności społecznych i emocjonalnych jako istotnych w rozwoju zdolności. Szkoła jest instytucją edukacyjną wspieraną finansowo przez państwo i uważa się ją za wzór dla innych szkół. Rekrutacja odbywa się w trakcie dwudniowego procesu selekcyjnego, podczas którego, oprócz badania zdolności poznawczych i intelektualnych, diagnozuje się także predyspozycje ucznia do pracy zespołowej, jego uczciwość i zdolności emocjonalne. Po przejściu etapu selekcyjnego uczniowie podlegają trzymiesięcznemu okresowi próbnemu. Szkoła zapewnia wysoki poziom kształcenia o profilu ogólnym, językowym, międzykulturowym, matematycznym, naukowym, artystycznym. Wszyscy uczniowie uczą się co najmniej trzech języków obcych. Pracują pod opieką mentora, a najważniejsze zasady pracy i ducha szkoły zawarte są w jej misji: *Łączymy naukę z życiem, indywidualność ze wspólnotą, dyscyplinę z zabawą, potencjał z pracą, zabawę z pracą, doświadczenie z młodością i początek z końcem*⁹⁷.

6.3.5. Przygotowanie i kwalifikacje zawodowe nauczycieli do pracy z uczniami zdolnymi

W obszarze przygotowania nauczycieli do pracy z uczniami zdolnymi panuje dość duża różnorodność. Nie wszystkie landy oferują nauczycielom formy edukacyjne z zakresu kształcenia dzieci zdolnych. Szkolenia czy kursy tego typu są odbywają się np. na Uniwersytecie w Münsterze. W niektórych instytutach ośrodków uniwersyteckich prowadzi się badania z zakresu problematyki edukacji uczniów zdolnych, które często nie mają jedynie charakteru eksploracji teoretycznych, ale także wymiar aplikacyjny, służący wsparciem dla szkół⁹⁸. W 2002 roku na uniwersytecie w Kolonii zainicjowano specjalny program dla dzieci zdolnych, które mogą regularnie uczestniczyć w niektórych zajęciach. W ślad za uniwersytetem w Kolonii poszły także inne uniwersytety w Niemczech. Uczestnictwo w tych kursach pozwala uczniom nie tylko na zapoznanie się z treściami normalnie dla nich niedostępnymi, a przez to będącymi większym wyzwaniem od tematów realizowanych w szkole, lecz także umożliwiają wcześniejsze rozpoczęcie czy skończenie studiów oraz poznanie środowiska akademickiego⁹⁹.

⁹⁷ <http://www.sankt-afra.de/>

⁹⁸ Mönks F.J., Wagner H. (red.), *Development of Human Potential: Investment into our future*, op.cit., s. 116–119.

⁹⁹ Solzbacher C., (2009), *Early Placement at German Universities*, „ECHA News”, nr 2/23, s. 14–18.

6.4. Badania nad uczniami zdolnymi w niemieckiej szkole

Przeprowadzone w 2007 roku ogólnokrajowe badania wykazały, że diagnozowani uczniowie zdolni decydowali się na uczestnictwo w kursach prowadzonych na uniwersytecie, ponieważ chcieli poszerzyć wiedzę dotyczącą interesującej ich problematyki, zaznajomić się ze środowiskiem akademickim, uzyskać więcej informacji na temat konkretnego zagadnienia, a także możliwości przyszłej pracy. Wielu uczniów pozytywnie oceniło warunki jakie im zaoferowano, a także fakt, że nie są pod ciągłą kontrolą szkoły. Badanie wykazało również, że uczniowie zdolni łatwiej adaptowali się wśród studentów niż w grupie rówieśników. W ocenie uczniów, po okresie dwóch lub więcej semestrów możliwości uczestniczenia z zajęciach organizowanych na uczelni, zyskali oni bardziej niezależne, zdyscyplinowane i skupione na celu podejście do nauki. Około 85% z nich poczuło większą pewność co do swojej przyszłości, a część odniosła wrażenie większej motywacji do pracy w szkole¹⁰⁰. Badanie to wskazało także na istniejące problemy na polu współpracy szkoła–uniwersytet. Wielu uczniów skarżyło się na brak pomocy ze strony szkoły, przesadnie skomplikowaną siatkę zajęć, pozostawienie ich samym sobie, nieusprawiedliwianie nieobecności na lekcjach w szkole wynikających z uczestnictwa w zajęciach na uniwersytecie. Znacznym problemem był także brak komunikacji pomiędzy szkołami a uniwersytetami, dochodziło do sytuacji, w których uczeń rezygnował z kursów na uniwersytecie, a szkoła nie została o tym poinformowana. Z powodu słabego wsparcia szkół dla dzieci z rodzin, które nie mają akademickiej przeszłości, mogą być one narażone przede wszystkim na brak wsparcia ze strony rodziców. Ten sam argument pojawiał się wśród badanych nauczycieli, którzy deklarowali swoją niechęć wobec tego rodzaju formom pracy z uczniami zdolnymi. Badanie to wykazało także, że kierowanie dzieci na tego rodzaju kursy ma niezwykle pozytywny wpływ na ich motywację do nauki, jednakże powinno dołożyć się wszelkich starań, aby rola szkoły w tym procesie wzrosła, tak aby uczniowie mogli lepiej współpracować ze swoimi rówieśnikami¹⁰¹.

Wśród sugestii sformułowanych przez F.J. Mönksa oraz H. Wagnera¹⁰² dotyczących niemieckiego systemu edukacyjnego w obszarze pracy z uczniem zdolnym, znalazły się następujące zalecenia: „należy położyć większy nacisk na edukację przedszkolną, a także zwiększyć możliwości szkół pod kątem wcześniejszego rozpoczynania edukacji czy omijania klas”. Zaleca się również ułatwienie organizacji indywidualnego toku nauczania dla uczniów zdolnych i tworzenie specjalnych grup zdolnych uczniów. Standardowe testy na

¹⁰⁰ Ibidem.

¹⁰¹ Ibidem.

¹⁰² Mönks F.J., Wagner H. (red.), *Development of Human Potential: Investment into our future*, op.cit., s. 116–119.

inteligencję powinny być stosowane jedynie na potrzeby szkoły. Niezwykle istotne jest również wprowadzenie do programów kształcenia nauczycieli treści dotyczących rozpoznawania zdolności.

7. SYSTEM PRACY Z UCZNIEM ZDOLNYM W WIELKIEJ BRYTANII

7.1. Wprowadzenie

System oświaty w Wielkiej Brytanii jest zdecentralizowany i zróżnicowany, rozwiązania systemów oświatowych Anglii, Walii, Szkocji i Irlandii Północnej są odmienne. Dla zobrazowania rozwiązań wprowadzanych w Wielkiej Brytanii w ramach pracy z uczniami zdolnymi, zdecydowano się zarysować całą strukturę systemu oświaty w Anglii, by na tej podstawie dokonać analizy rozwiązań podejmowanych wobec dzieci i młodzieży zdolnej i szczególnie uzdolnionej¹⁰³.

7.2. Ogólna charakterystyka systemu oświaty w Anglii

W 2010 roku 6,2 miliona dzieci pomiędzy 5. a 16. rokiem życia uczęszczało do szkoły, w której obowiązującym językiem nauczania jest język angielski. Większość angielskich szkół to szkoły publiczne, ale funkcjonują także szkoły prywatne. Odpowiedzialność za szkolnictwo spoczywa na Departamencie Edukacji oraz Departamencie Biznesu, Innowacji i Umiejętności. Pierwszy odpowiada za nadzorowanie edukacji, a drugi za wprowadzanie innowacji w edukacji. Na poziomie lokalnym odpowiedzialność za edukację spoczywa na miejscowych urzędach. Do ich kompetencji należy utrzymywanie odpowiedniej jakości nauczania oraz doskonalenie pracy nauczycieli. Obecnie każdy urząd lokalny posiada zintegrowany departament odpowiedzialny za edukację, sprawy społeczne i zdrowie dzieci¹⁰⁴.

Ustawa definiuje edukację przedszkolną jako pełną lub częściową edukację dla dzieci, które nie osiągnęły jeszcze wieku umożliwiającego edukację obowiązkową. Dzieci w wieku od 3 miesięcy do 3 lat mogą uczęszczać do prywatnych przedszkoli, za które rodzice muszą płacić. Dzieci między 3. a 5. rokiem życia mogą uczęszczać do przedszkoli utrzymywanych przez państwo, przedszkoli prowadzonych w szkołach podstawowych lub przez prywatne placówki. Nieodpłatna częściowa edukacja przedszkolna jest obecnie

¹⁰³ *National system overviews on educational system in Europe and ongoing reforms – United Kingdom. 2010 Edition* [internetowa baza publikacji Eurydice:

http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/eurybase/national_summary_sheets/047_UK_ENG_EN.pdf].

¹⁰⁴ *Ibidem*.

dostępna dla wszystkich 3- i 4-latków. W 2008 roku został zainicjowany projekt EYFS, czyli Early Years Foundation Stage, którego celem jest praca na rzecz nabywania wczesnych umiejętności, takich jak umiejętności osobiste, społeczne, emocjonalne, komunikacyjne, językowe oraz pisanie, rozwiązywanie problemów, uzasadnianie, wiedza i rozumienie świata, a także rozwój fizyczny i kreatywny. Dzieci biorące udział w tym programie są pod stałą obserwacją pedagogów, a w jego końcowej fazie zostają ustalone indywidualne potrzeby edukacyjne dziecka¹¹⁴.

Edukację obowiązkową można podzielić na dwa etapy: szkołę podstawową (uczniowie między 5. a 11. rokiem życia) oraz szkołę ponadpodstawową (między 11. a 16. rokiem życia). Szkoły publiczne są nieodpłatne, a rekrutacja związana jest z miejscem zamieszkania. Istnieje sieć szkół ponadpodstawowych, do których rekrutacja odbywa się na podstawie osiągnięć szkolnych. Wszystkie szkoły są zobligowane do posiadania zrównoważonego programu nauczania, który odzwierciedla wymagania i standardy nauczania. Stworzono specjalne wymagania dotyczące każdego z przedmiotów. Program nauczania jest podzielony na cztery etapy¹¹⁵. W pierwszych trzech do obowiązkowych przedmiotów zalicza się: język angielski, matematykę, nauki przyrodnicze, projektowanie i technologie, technologie informatyczne, historię, geografę, sztukę i projektowanie, muzykę oraz wychowanie fizyczne. Od poziomu trzeciego (uczniowie w wieku 11–14 lat) obowiązkowy jest także język obcy i nauka o społeczeństwie. Na poziomie czwartym (uczniowie w wieku 14–16 lat) z przedmiotów obowiązkowych zostają tylko: język angielski, matematyka, nauki przyrodnicze, technologie informatyczne, wychowanie fizyczne oraz wiedza o społeczeństwie, dochodzą za to przedmioty specjalistyczne, takie jak technologia, nauki humanistyczne oraz nowożytny języki obce. W programie znajdują się także przedmioty obowiązkowe nieznajdujące się w ustawie, a są to: religia (obowiązkowa na wszystkich poziomach), wychowanie seksualne i edukacja zawodowa (obowiązkowe na poziomach trzecim i czwartym). Nauka związana z przygotowaniem do zawodu jest wymagana na poziomie czwartym¹⁰⁵. Promocja do następnej klasy jest automatyczna, nie uzależnia się jej od wyników w nauce. Po pierwszej klasie szkoły podstawowej oraz po ostatnim roku nauczania na poziomach 1–3 przeprowadza się ocenę ucznia. Zazwyczaj odpowiada za nią nauczyciel, aczkolwiek w niektórych przypadkach przeprowadzana jest przez zewnętrzną instytucję. Pod koniec edukacji obowiązkowej uczniowie mogą podejść do wybranego przez siebie ogólnokrajowego egzaminu, wielu decyduje się na GCSE (ogólny dyplom ukończenia szkoły średniej) z różnych przedmiotów. Test może odbywać się zarówno w formie pisemnej, ustnej, jak i praktycznej, zależnie od wybranego przedmiotu.

¹¹⁴ Ibidem.

¹¹⁵ Ibidem.

¹⁰⁵ Ibidem.

W wyniku zdanego egzaminu uczeń uzyskuje możliwość uczęszczania do szkół nieobowiązkowych, szkolenia zawodowego lub rozpoczęcia pracy. Edukację nieobowiązkową można podzielić na cztery grupy, z których każda trwa od 16. do przynajmniej 18. roku życia uczniów: szkoła ponadpodstawowa, *Sixth form college* (oferująca wykształcenie ogólne oraz przedmioty zawodowe), *Further education college* (kładąca nacisk na przedmioty zawodowe) oraz *Tertiary college* (oferująca wykształcenie zarówno ogólne, jak i zawodowe). Każda ze szkół sama ustala zasady rekrutacji. Edukacja nieobowiązkowa jest darmowa do 19. lub 25. roku życia – w przypadku osób, które nie ukończyły jeszcze szkoły ponadpodstawowej. Ustawa nie przewiduje obowiązkowych przedmiotów na tym poziomie. Po ukończeniu szkoły można przystąpić do wielu krajowych egzaminów, takich jak *GCE A-levels*, *GCE AS-level* czy *NVQ*. Wszystkie egzaminy są zewnętrzne i składają się z części ustnej, pisemnej oraz praktycznej. W ramach egzaminów zawodowych uczeń musi zademonstrować swoje umiejętności. Zależnie od zdanego egzaminu uczeń uzyskuje możliwość studiowania, dalszego szkolenia zawodowego lub rozpoczęcia pracy¹⁰⁶.

Obowiązujące ustawy kładą nacisk na integrację uczniów o specjalnych potrzebach w zwykłych szkołach.

Nauczyciele nie posiadają statusu urzędnika państwowego. By nauczać w szkole państwowej, nauczyciel musi posiadać QTS (status nauczyciela wykwalifikowanego), który uzyskuje w czasie studiów zawodowych oraz łączenia pracy i nauki¹⁰⁷.

Anglia podejmuje obecnie działania mające na celu wdrożenie Europejskich Ram Kwalifikacji. Zainicjowane zostały także działania zmierzające do przekonania najlepszych absolwentów do wyboru zawodu nauczyciela, rozpoczęto program „Teach Now!” mający zachęcać ludzi, którzy odnieśli sukces w różnych dziedzinach życia, do nauczania. Opracowywana jest nowa ustawa, której celem jest odchudzenie podstawy programowej, tak by nauczyciele mieli większą swobodę w nauczaniu, aczkolwiek język angielski i matematyka są traktowane priorytetowo. Planuje się poprawienie jakości edukacji zawodowej oraz stopniowe likwidowanie różnic pomiędzy uczniami z bogatych i biednych rodzin. Wśród innych propozycji reform można wymienić:

- ❖ zwiększenie ilości inspekcji w szkołach o wyższym poziomie porażek edukacyjnych;
- ❖ zwiększenie możliwości egzaminacyjnych;
- ❖ zreformowanie szkół, tak by mogły wykazywać postępy uczniów;

¹⁰⁶ Ibidem.

¹⁰⁷ Ibidem.

- ❖ zwiększenie możliwości działania dyrektorów i nauczycieli w walce z negatywnymi przejawami w zachowaniu uczniów;
- ❖ wspieranie rozwoju zawodowego poprzez praktyki, współpracę z firmami i staże¹⁰⁸.

7.3. Uczeń zdolny w angielskim systemie edukacji

7.3.1. Rozwiązania organizacyjne i prawne w zakresie wspierania uzdolnień dzieci i młodzieży

Zgodnie z badaniami przeprowadzonymi przez sieć Eurydice w 2006 roku, w Wielkiej Brytanii używa się terminów: „uczeń zdolny”, „utalentowany/uzdolniony”, potocznie także: „bardzo zdolny”, „bardziej zdolny”¹⁰⁹.

W 1999 roku w Wielkiej Brytanii powstała pierwsza grupa doradcza do spraw uczniów zdolnych i utalentowanych. Obecny narodowy program nauczania sprawia, że szkoła jest zobowiązana do nauczania uczniów zgodnie z ich umiejętnościami i możliwościami¹¹⁰. Uczniowie zdolni włączeni są do kategorii uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (SEN), a prawo oświatowe precyzuje warunki, jakie zobowiązana jest stworzyć szkoła dla tej kategorii uczniów. Należą do nich: stworzenie możliwości rozwoju, określenie sposobów wspierania ucznia w rozwoju, zaplanowanie czasu wspierania i zmaksymalizowanie wykorzystania możliwości ucznia, pomoc uczniowi w wyrażaniu się na wiele sposobów, stworzenie rejestru zachowań ucznia, aby pomóc mu w dalszej edukacji, umożliwienie uczniowi osiągnięcia sukcesu edukacyjnego¹¹¹.

W angielskim prawie oświatowym funkcjonuje nowa ustawa edukacyjna „The White Paper – Your child, your school, our future: building a 21st century schools system” („Biała Karta – Twoje dziecko, twoja szkoła, nasza przyszłość: budowanie systemu edukacji na miarę XXI wieku”), która zawiera wiele pozytywnych odniesień wobec uczniów zdolnych. W ustawie tej odnajdujemy m.in.:

- ❖ gwarancję edukacji na wysokim poziomie dla uczniów zdolnych we wszystkich szkołach oraz możliwość dodatkowych zajęć, wsparcia i pomocy psychologiczno-pedagogicznej dla tych uczniów;

¹⁰⁸ Ibidem.

¹⁰⁹ *Wspieranie rozwoju uczniów zdolnych: specjalne rozwiązania stosowane w szkołach w Europie*, op.cit.

¹¹⁰ Mönks F.J., Pflüger R., *Gifted Education in 21 European Countries: Inventory and Perspective*, op.cit.

¹¹¹ *The National strategies: Gifted and Talented Education on preventing underachievement: a focus on exceptionally able pupils*, (2008), Department for Children, Schools and Families.

- ❖ współpracę w zakresie edukacji uczniów zdolnych na poziomie regionalnym oraz wprowadzenie sieci 170 szkół specjalistycznych wspierających edukację dzieci zdolnych;
- ❖ stworzenie programu, którego celem będzie rozwój szkół w oparciu o metody pracy z uczniami zdolnymi¹¹².

W angielskim systemie oświaty funkcjonują standardy dotyczące edukacji uczniów zdolnych. Dotyczą one trzech najistotniejszych obszarów edukacji:

- ❖ standardy instytucjonalne, związane z zasadami kształcenia uczniów zdolnych w placówce;
- ❖ standardy pracy nauczycieli, dotyczące pracy z uczniami zdolnymi na lekcjach;
- ❖ standardy władz lokalnych, określające formy wsparcia, jakie władze powinny zaoferować szkołom.

Standardy instytucjonalne pomagają wizytatorom w ocenie zasad panujących w szkole oraz szkołom w tworzeniu odpowiednich warunków dla edukacji uczniów zdolnych¹¹³.

Szkoły mają także dokonywać samooceny jakości pracy w obszarze edukacji uczniów zdolnych. Poniższe punkty stanowią podstawę samooceny szkół w ramach skuteczności prowadzenia i zarządzania edukacją uczniów zdolnych i utalentowanych:

¹¹² *The National strategies: Gifted and Talented Education – pupil and parent guarantees. High level information for parents, pupils, schools and local authorities.* (2010), Department for Children, Schools and Families
[<http://dera.ioe.ac.uk/758/1/64569b57641dbb4450f93a88ae5aee14.pdf>].

¹¹³ *England's National Programme for Gifted and Talented Education: plans and reforms for 2007–2010.*

1. Szkoła jest zaangażowana w edukację uczniów zdolnych i utalentowanych. Zaangażowani są także rodzice i opiekunowie, podejmowane są działania takie jak ocena rozwoju, monitorowanie czy poprawa zasad edukacji;
2. Szkoła dba o jakość nauczania wszystkich uczniów;
3. Porównuje się postępy uczniów w szkole z wynikami w całym kraju;
4. Uczniom zdolnym i utalentowanym stawia się ambitne cele, monitoruje się ich postęp, za który odpowiedzialni są szkolni liderzy;
5. Liderzy przedmiotowi i nauczyciele identyfikują oraz uaktualniają potrzeby edukacyjne uczniów zdolnych i utalentowanych;
6. Nauczyciele i osoby pomagające, współpracują ze sobą dzieląc się pomysłami oraz sprawdzonymi metodami pracy z uczniami zdolnymi;
7. Tempo postępu uczniów jest stałym tematem rozmów na spotkaniach pedagogicznych;
8. Rodzice oraz opiekunowie uczniów zdolnych i utalentowanych mogą regularnie rozmawiać z nauczycielami o postępach swoich podopiecznych¹¹⁴.

7.3.2. Identyfikowanie i diagnozowanie ucznia zdolnego

W angielskich szkołach prowadzony jest proces identyfikacji uczniów zdolnych, który odbywa się w oparciu o odgórne wskazówki. Najczęściej identyfikacji dokonują sami nauczyciele, bazując na szkolnych i pozaszkolnych osiągnięciach ucznia. W procesie identyfikacji brana jest pod uwagę także opinia rówieśników, rodziców oraz samoocena ucznia¹¹⁵.

W raporcie Eurydice z 2006 roku¹¹⁶ za dzieci zdolne uznaje się te, które osiągają dobre wyniki w sferze intelektualnej lub akademickiej, natomiast dzieci utalentowane mają osiągnięcia w dziedzinie sztuki i sportu. Narodowa Akademia dla Zdolnych i Utalentowanych Dzieci i Młodzieży (NAGTY) podaje następującą definicję uzdolnienia: „termin używany w odniesieniu do dzieci lub dorosłych, którzy są

¹¹⁴ *The National Strategies: The National Challenge Raising standards, supporting schools. Gifted & Talented Pilot Programme. User guide and Element 1: Leading and managing improvement for gifted and talented education*, (2009), Department for Children, Schools and Families.

¹¹⁵ Mönks F.J., Pflüger R., *Gifted Education in 21 European Countries: Inventory and Perspective*, op.cit.

¹¹⁶ *Wspieranie rozwoju uczniów zdolnych: specjalne rozwiązania stosowane w szkołach w Europie*, op.cit.

w stanie osiągnąć wysoki poziom wiedzy lub umiejętności bądź dobre wyniki. Uzdolnienia w okresie dzieciństwa można określić jako *wiedzę/umiejętności w fazie rozwoju*¹¹⁷.

Według badań przeprowadzonych m.in. przez T. Balchina, tak nauczyciele szkół podstawowych, jak i ponadpodstawowych, nie stosują lub rzadko wykorzystują idealny model identyfikacji uczniów zdolnych i utalentowanych. Angielski model identyfikacji ucznia zdolnego, określony w dokumentach, składa się z dziesięciu etapów: obserwacja prowadzona przez nauczyciela, sprawdziany wiadomości i umiejętności, dotychczasowe osiągnięcia ucznia, pomiar kreatywności, aktywność pozaszkolna, testy na inteligencję, informacje od rodziców, wyniki końcowe z danej klasy, informacje od rówieśników, informacje od samego ucznia¹¹⁸.

W procesie identyfikacji ucznia zdolnego nauczyciele dysponują także ogólnymi wskazówkami dotyczącymi rozpoznawania uczniów zdolnych i utalentowanych. Odnajdujemy w nich np. takie charakterystyki: uczeń dobrze czyta; bardzo dobrze się wystawia; udziela szybkich i inteligentnych odpowiedzi; szybko się uczy; doskonale porozumiewa się z dorosłymi; interesuje się wieloma dziedzinami; jest logiczny; jest samoukiem w dziedzinach, które go interesują; jest uzdolniony artystycznie; ma bardzo dobrą pamięć; ma własne zdanie; bardzo dobrze komunikuje się z rówieśnikami; lub wręcz przeciwnie – nie dogaduje się z nimi w ogóle i wydaje się arogancki. Obecnie prowadzone są starania by nowe sposoby identyfikacji odzwierciedlały potencjał, nie osiągnięcia, zawierały dziedziny, w których uczeń jest utalentowany oraz nie odrzucały uczniów wywodzących się ze zróżnicowanych środowisk (np. pochodzących z rodzin biedniejszych, mniejszości narodowych lub potrzebujących specjalnej uwagi)¹¹⁹.

W angielskich szkołach funkcjonują także standardy instytucjonalne, które wyróżniają trzy poziomy identyfikacji uczniów zdolnych. Poziom początkowy, w którym szkoła posiada własny system takiej identyfikacji, ustaloną definicję, prowadzi rejestr uczniów zdolnych, których liczba odzwierciedla strukturę społeczno-ekonomiczną szkoły. Drugi poziom – rozwojowy – w którym praca z uczniami zdolnymi podlega corocznej ewaluacji i kontroli, prowadzone są programy w celu zapobiegania niepowodzeniom szkolnym uczniów zdolnych, monitoruje się ich postępy, a system identyfikacyjny dotyczy także uczniów uzdolnionych w wielu dziedzinach. Poziom trzeci – wzorcowy – szkoła dysponuje wieloma sposobami identyfikacji uczniów zdolnych i utalentowanych, rejestr uczniów zdolnych jest poparty kompleksowym monitoringiem,

¹¹⁷ Ibidem, s. 31.

¹¹⁸ Balchin T., (2007), *Identifications of the gifted: the efficacy of teacher nominations in British schools*, „Journal of the National Association for Gifted Children”, nr 11(1), s. 5–17; Balchin T., (2007), *Teacher Nominations of Giftedness: Investigating the beliefs of British G&T Co-ordinators*, „Journal for the Education of the Gifted”, nr 32(1), s. 34–45.

¹¹⁹ *Identifying gifted and talented learners – getting started*, (2008), Department for Children, Schools and Families.

planowane są postępy, a nauczyciele mają stały dostęp do danych ewaluacyjnych, procesy identyfikacyjne są ciągle udoskonalane, a uczniowie zdolni i utalentowani są kompletną reprezentacją wszystkich uczniów¹²⁰.

7.3.3. Najbardziej efektywne działania podejmowane w ramach wspierania uczniów zdolnych

Według raportu Eurydice¹²¹ w zakresie najważniejszych rozwiązań edukacyjnych podejmowanych wobec dzieci i młodzieży zdolnej w Wielkiej Brytanii realizuje się:

- ❖ zajęcia na bardziej zaawansowanym poziomie i bardziej zróżnicowane w grupach o odmiennym poziomie zdolności (możliwość prowadzenia bardziej zróżnicowanych lekcji lub włączenia do programu nauczania innych przedmiotów);
- ❖ kształcenie zindywidualizowane lub zindywidualizowany program nauczania w grupach o zróżnicowanym poziomie zdolności (indywidualny program nauczania, tworzenie w klasach grup na tym samym poziomie, stosowanie sprawdzianów, które mają motywować dzieci zdolne);
- ❖ kształcenie zindywidualizowane lub zindywidualizowany program nauczania w grupach jednorodnych (uczniów o zbliżonym poziomie zdolności umieszcza się w jednej grupie; 10% najlepszych uczniów może przystąpić do egzaminów kończących się *Advanced Extension Awards*);
- ❖ rozwiązania pozaszkolne dla grup jednorodnych (zajęcia pozalekcyjne rozwijające zdolności, szkoły letnie organizowane przez NAGTY, klasy mistrzowskie);
- ❖ tak zwaną szybką ścieżkę (możliwość wcześniejszego przystąpienia do egzaminów, uczniowie zdolni mogą się uczyć wszystkich lub tylko niektórych przedmiotów w klasie programowo wyższej);
- ❖ inne rozwiązania (działa Narodowa Akademia Zdolnych i Utalentowanych Dzieci i Młodzieży – NAGTY, która inicjuje wiele działań dla zdolnych uczniów, różne szkoły specjalizują się w określonej dziedzinie programu nauczania, szkoły specjalistyczne realizują cele rządowe związane z indywidualizowaniem kształcenia zgodnie z potrzebami, zdolnościami i jednostkowymi aspiracjami uczniów)¹²².

¹²⁰ Ibidem.

¹²¹ *Wspieranie rozwoju uczniów zdolnych: specjalne rozwiązania stosowane w szkołach w Europie*, op.cit.

¹²² Ibidem.

7.3.4. Elementy systemu wspierania uczniów zdolnych

W angielskich szkołach podstawowych do jednej klasy uczęszczają uczniowie o różnym poziomie zdolności i zaawansowania w opanowaniu materiału nauczania, aczkolwiek wielu nauczycieli stara się na co dzień tworzyć małe podgrupy, składające się z uczniów o podobnym poziomie zdolności. W szkołach średnich uczniowie najczęściej są grupowani według zbliżonego poziomu zdolności i osiągnięć. Zadaniem nauczyciela jest jak największe urozmaicenie zajęć¹²³. W edukacji istotną wartością jest podejście indywidualne. Wśród najistotniejszych założeń zindywidualizowanej edukacji w angielskich szkołach należą: skuteczna ocena, w której bierze się pod uwagę dotychczasowe osiągnięcia i umiejętności ucznia oraz wspólnie z nim ustala cele nauczania; zróżnicowana nauka w klasie zawierająca dodatkowe elementy, które pozwalają poszerzać wiedzę i umiejętności; stwarzanie uczniowi możliwości niezależnego od pozostałych uczniów tempa rozwoju; nauka, która odbywa się także poza szkołą, na przykład w życiu codziennym; dodatkowe wsparcie, które uczeń ma uzyskać w wybranych przez siebie dziedzinach¹²⁴.

Uczniowie zdolni mogą wcześniej rozpocząć edukację, omijać niektóre klasy, uczęszczać na niektóre zajęcia do klas wyższych, uczęszczać na zajęcia dodatkowe oraz spotykać się z osobistym mentorem. W szkołach ponadpodstawowych uczeń zyskuje także możliwość samodzielnej nauki, jak również nauki w instytucjach zewnętrznych.

W Anglii w 2005 roku prowadzony był program, mający na celu zidentyfikowanie 5–10% populacji najzdolniejszych uczniów. Tej grupie uczniów zaproponowano specjalne wsparcie i wykorzystanie najnowocześniejszych metod nauczania dzieci zdolnych (metody stymulujące przyspieszony rozwój). Od 1999 roku regularnie prowadzone są akademie wakacyjne, uczniowie szkół ponadpodstawowych mogą uczęszczać na wybrane zajęcia prowadzone na uniwersytetach, organizowane są także narodowe olimpiady wiedzy¹²⁵.

W modelu edukacji uczniów zdolnych w Anglii, który funkcjonował jeszcze kilka lat temu (przed 2005 rokiem), opierano się na kilku założeniach. Po pierwsze – integracja – kształcenie dzieci zdolnych odbywało się wewnątrz zwykłych szkół, a uczniowie zdolni mieli zajęcia ze zwykłymi uczniami. Po drugie – wysoka jakość edukacji na poziomie podstawowym – za fundament edukacji dzieci zdolnych uznawano codzienną edukację w klasie. Szkoły miały realizować potrzeby zarówno uczniów najzdolniejszych, jak i tych mniej

¹²³ National system overviews on educational system in Europe and ongoing reforms – United Kingdom. 2010 Edition, op.cit.

¹²⁴ Identifying gifted and talented learners – getting started, op.cit.

¹²⁵ Mönks F.J., Pflüger R., *Gifted Education in 21 European Countries: Inventory and Perspective*, op.cit.

zdolnych. Między 14. a 19. rokiem życia uczniów integracja była zastępowana indywidualizacją, a sama szkoła stawała się dla nich jedynie częścią rozbudowanego systemu kształcenia. Po trzecie – różnorodność możliwości – model brał pod uwagę różne potrzeby uczniów, oferował indywidualną ścieżkę edukacji. Po czwarte – równość, sprawiedliwość, merytokracja – chociaż model skupiał się na merytokracji, to jednak było wiadomo, że samo stworzenie lepszych warunków nie pomoże uczniom zdolnym, którzy pochodzą ze środowisk mniejszościowych. Dlatego też częścią modelu było polepszenie jakości edukacji dla wszystkich uczniów oraz szczególne otaczanie opieką uczniów zdolnych, wywodzących się z mniejszości. Po piąte – spojrzenie globalne – dążono do stworzenia systemu edukacji dzieci zdolnych, ponieważ uznano je za wartość społeczną. W dotychczasowym modelu ucznia zdolnego identyfikowano na podstawie kilku teorii i modeli zdolności, a nie jedynie na podstawie ilorazu inteligencji (II)¹²⁶.

W 2009 roku Departament do Spraw Dzieci, Szkolnictwa i Rodzin uruchomił pilotażowy program dla uczniów zdolnych i utalentowanych. Program ten jest powiązany z „National Challenge”, a jego główne założenia to:

- ❖ wysoka jakość edukacji dla wszystkich uczniów, której podstawą jest poprawienie jakości nauczania uczniów zdolnych;
- ❖ większa indywidualizacja toku nauczania uczniów zdolnych poprzez zaangażowanie ich w dobór materiału;
- ❖ rozpoznanie potencjału uczniów z problemami.

Program zakłada także współpracę szkół, których zadaniem jest m.in.: zidentyfikowanie grupy uczniów zdolnych, zapewnienie odpowiednio wykwalifikowanej kadry pedagogicznej, współpraca z władzami lokalnymi czy też wspieranie specjalnych zespołów do spraw uczniów zdolnych. Do zadań władz lokalnych należy m.in.: współpraca ze szkolnymi zespołami do spraw uczniów zdolnych, powołanie wykwalifikowanego doradcy do spraw uczniów zdolnych, którego zadaniem jest współpraca ze szkołą oraz wspieranie działań zespołu. Program oferuje również dostęp do internetowych materiałów dla uczniów zdolnych, dla nauczycieli, wsparcie władz lokalnych, możliwość nauki przez praktykę oraz wspieranie rozwoju zawodowego nauczycieli. Wsparcie oferowane przez państwo w Narodowej Strategii zakłada publikację zestawu dokumentów ze wskazówkami do pracy z uczniami zdolnymi, informacje o nauczaniu uczniów zdolnych i utalentowanych, trzy opracowane już modele nauczania uczniów zdolnych

¹²⁶ Campbell R.J., Eyre D., Muijs R.D., Neelands J.G.A., Robinson W., (2004), *The English Model of Gifted and Talented Education: Policy, Context and Challenges*, Occasional Paper no. 1, Gifted, Talented, Youth. The National Academy [<http://nationalstrategies.standards.dcsf.gov.uk/node/309023>].

i utalentowanych, okresowe spotkania dla kadry pedagogicznej, materiały internetowe dla uczniów, wsparcie ze strony regionalnych doradców¹²⁷.

W Strategii Narodowej (National Strategy) dotyczącej wprowadzania nowych rozwiązań w systemie edukacji zakłada się, że program edukacji uczniów zdolnych powinien być wprowadzony w większości szkół, z uwzględnieniem następujących etapów:

1. przeprowadzenie samooceny pracy szkoły w obszarze zarządzania i dokonanie porównania efektów samooceny ze standardami jakości;
2. ustalenie ról i obowiązków liderów, wybranie osób nadzorujących pracę z uczniami zdolnymi;
3. stworzenie planu zaangażowania rodziców, uczniów oraz innych osób zaangażowanych w pracę z uczniem zdolnym;
4. określenie grupy docelowej uczniów zdolnych objętych programem wsparcia;
5. zaplanowanie wymiernych ilościowych efektów badania wyników realizacji programu;
6. realizacja wypracowanych programów pracy z uczniami zdolnymi w cyklach sześciotygodniowych.

W procedurze tej ważne może się okazać także uwzględnianie opinii samych uczniów, rozbudowa istniejących już struktur o charakterze pomocy psychologiczno-pedagogicznej, stworzenie nowego planu doskonalenia zawodowego nauczycieli oraz planowanie pracy szkoły bazujące na monitorowaniu i permanentnej ewaluacji podejmowanych działań¹²⁸.

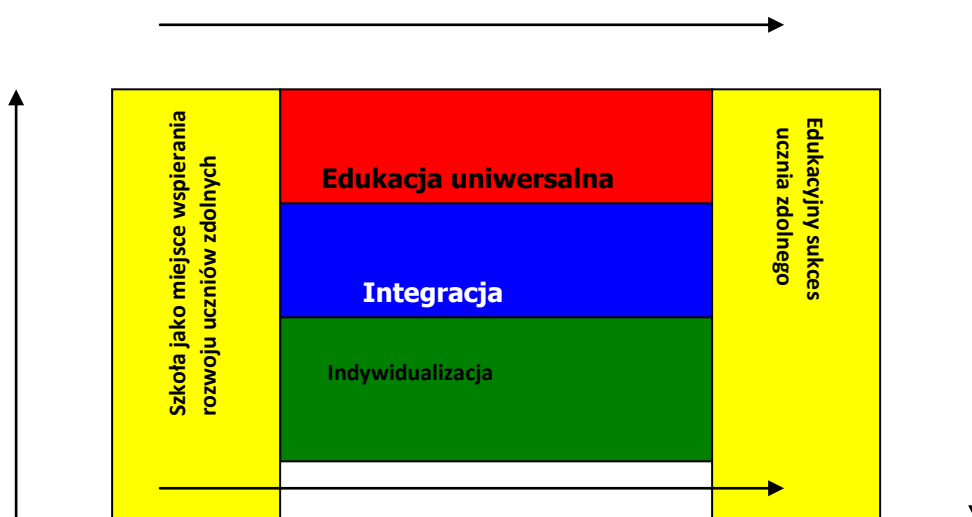
Inną interesującą propozycją pracy z uczniami zdolnymi w ramach funkcjonowania systemu pracy z dzieckiem zdolnym jest tak zwana „Day a Week School” (szkoła jednego dnia). Jest to nowy program oferujący cotygodniową, całodniową naukę z zakresu matematyki, filozofii czy na przykład treningu kreatywnego lub logicznego myślenia dla wybitnie zdolnych dzieci w wieku przedszkolnym. W 2008 roku prowadzono cztery takie programy edukacyjne i zaplanowano rozpoczęcie kolejnych. Zarówno uczniowie, jak i rodzice oraz nauczyciele wypowiedzieli się o tym projekcie w samych superlatywach. W ich opiniach niektóre prace domowe, jakie otrzymywały dzieci, były tak wymagające, że angażowały z entuzjazmem całą rodzinę, a mali uczniowie mieli możliwość wypracowania własnych strategii uczenia się oraz doświadczania rzeczywistej radości i satysfakcji z samej nauki. Wymierne efekty programu są też widoczne wśród

¹²⁷ *National Strategies: The National Challenge – Raising standards, supporting schools. Gifted & Talented Pilot Programme. Introduction & Overview*, (2009), Department for Children, Schools and Families [www.standards.dcsf.gov.uk].

¹²⁸ *Ibidem*.

nauczycieli. Nauczyciele prowadzący zajęcia w ramach tego programu zorganizowali się w nieformalne grupy i podejmują współpracę w ramach wymiany doświadczeń, dzielenia się planami oraz problemami. Pierwsi nauczyciele tego programu uczestniczyli w kursach przeprowadzonych przez Oxford Brookes University oraz byli wspierani i nadzorowani przez pomysłodawców organizatorów programu¹²⁹.

Schemat nr 1. Angielski model edukacji uczniów zdolnych i utalentowanych (the English approach to G&T education)

Źródło: *England's National Programme for Gifted and Talented Education: plans and reforms for 2007–2010*.

Powyższy schemat ilustruje nowy model systemu pracy z dziećmi i młodzieżą zdolną i utalentowaną zaplanowany w latach 2007–2010. Ma on opierać się na edukacji zindywidualizowanej, tak by jak najlepiej zaspokoić potrzeby edukacyjne uczniów. Kolejnym ważnym elementem systemu jest edukacja zintegrowana, w której wszystkie programy ze sobą współpracują. Edukacja uniwersalna to cel, którego realizacja pozwoli uczniom kontynuować naukę niezależnie od miejsca pobytu. Głównym filarem nowego modelu systemu pracy z uczniami zdolnymi jest szkoła, która pełni podstawową rolę we wspieraniu rozwoju uczniów zdolnych. Natomiast całość uwieńcza sukces edukacyjny uczniów zdolnych i utalentowanych¹³⁰.

¹²⁹ Cummings C., Hoare A., (2008), *Day-a-Week School*, „ECHA News”, nr 1/22, s. 24–26.

¹³⁰ *England's National Programme for Gifted and Talented Education: plans and reforms for 2007–2010*.

7.3.5. Przygotowanie i kwalifikacje zawodowe nauczycieli do pracy z uczniami zdolnymi

Przygotowanie nauczycieli do pracy z uczniami zdolnymi jest elementem programu kształcenia przyszłych nauczycieli, jednakże nie wszystkie instytucje oferują taką samą jakość przygotowania w tym zakresie. Niektóre uniwersytety utworzyły specjalizację – praca z uczniem zdolnym – w ramach specjalności nauczycielskiej na drugim poziomie studiów magisterskich. Oprócz nauczycieli inne grupy zawodowe, takie jak psychologowie, doradcy czy inspektorzy szkolni, mogą uczęszczać na zajęcia z zakresu pracy z uczniami zdolnymi¹³¹.

7.3.6. Oferta szkoły dla uczniów zdolnych i ich rodziców

Nowa ustawa („The White Paper – Your child, your school, our future: building a 21st century schools system”) zawiera zapisy dotyczące nowej jakości gwarancji dla uczniów zdolnych i ich rodziców. Są to między innymi:

- ❖ gwarancja wspierania uczniów zdolnych i położenie większego nacisku na indywidualizację w nauczaniu;
- ❖ szkoły będą musiały jasno wykazywać konkretne podjęte działania na rzecz pracy z uczniami zdolnymi;
- ❖ każdy zidentyfikowany zdolny uczeń zdolny oraz jego rodzice będą otrzymywać szczegółowe informacje na temat możliwości wsparcia, jakie może zaoferować szkoła w ramach obowiązującego programu nauczania i zajęć pozalekcyjnych;
- ❖ indywidualny tok nauczania przestaje być jedynym stosowanym rozwiązaniem w pracy z uczniami zdolnymi, do nowych rozwiązań będą należały m.in.: zaangażowanie w pracę w społeczności lokalnej, nauka poza szkołą czy samodzielny wybór przedmiotów, jakie uczeń chce poznać;
- ❖ Departament do Spraw Dzieci, Szkół i Rodzin będzie publikować wskazówki dla szkół dotyczące gwarancji szkoły wobec uczniów i rodziców, sugestii i rodzaju informacji przekazywanych rodzicom, propozycji dodatkowych działań, ich aktualizacji i dostosowywania do potrzeb uczniów oraz możliwości wykorzystania informacji uzyskiwanych od rodziców czy instytucji pozaszkolnych w celu wypracowania jak najlepszego projektu pomagania i wspierania rozwoju uczniowskich potencjałów;

¹³¹ Mönks F.J., Pflüger R., (2005), *Gifted Education in 21 European Countries: Inventory and Perspective*, op.cit.

- ❖ rodzice i opiekunowie będą mieli zagwarantowaną możliwość współpracy ze szkołą w obrębie jej pracy z dzieckiem zdolnym, dzięki czemu wzrośnie zaangażowanie rodziny w edukację dziecka;
- ❖ szkoły będą opracowywały indywidualne sposoby pomocy dla konkretnych uczniów zdolnych i ich rodzin, a najbardziej efektywne rozwiązania będą wprowadzane w całej szkole. Planuje się, że gwarancje te wejdą w życie we wrześniu 2011 roku¹³².

7.3.7. Najlepsze elementy pracy z uczniem zdolnym, które mogłyby znaleźć zastosowanie w systemie polskim

1 września 2007 roku powołano do życia Learner Academy, która jest nowym rodzajem programu dla zdolnych, opartym na nowoczesnych technologiach i prowadzonym w internecie. W Akademii mogą uczyć się wszyscy uczniowie w wieku od 4 do 19 lat, którzy zostali zidentyfikowani przez swoje szkoły jako uczniowie zdolni lub utalentowani. Program ten dostępny jest nawet dla uczniów, którzy nie znajdują się w rejestrze uczniów zdolnych i utalentowanych prowadzonym przez szkoły. Celem programu jest zgromadzenie w jednym miejscu wszystkich informacji potrzebnych uczniom zdolnym, ich rodzicom i nauczycielom, w taki sposób, aby mogły być one pomocne w planowaniu rozwoju potencjałów dzieci i młodzieży, niezależnie od miejsca ich zamieszkania i środowisk z jakich się wywodzą. Program zakłada także rozpoczęcie zakrojonej na szeroką skalę współpracy międzynarodowej. Uczniowie korzystający z bazy akademii mają dostęp do różnorodnych materiałów edukacyjnych dostosowanych do wieku, poziomu rozwoju uczniów, mogą też zapisać się na organizowane przez Akademię spotkania z ciekawymi i wybitnymi reprezentantami danej dziedziny, mogą także publikować efekty własnej działalności twórczej. Aby materiały dydaktyczne dla uczniów były dostosowane do ich możliwości i wymagań, są podzielone na cztery grupy: dotyczące jednego przedmiotu, wykorzystujące informacje z różnych przedmiotów, zadania zawodowe oraz biznesowe¹³³.

Wiosną 2007 roku utworzono dziewięć *Excellence Hubs* (skupisk doskonałości), które pełnią funkcję regionalnych centrów dla uczniów zdolnych i utalentowanych. Odpowiadają za nie instytucje szkolnictwa wyższego oraz państwowe urzędy regionalne. Ich zadaniem jest zaspokajanie potrzeb edukacyjnych uczniów zdolnych i utalentowanych. W każdym z takich centrów przynajmniej 10% miejsc musi być dostępnych bezpłatnie dla uczniów zdolnych z rodzin najbiedniejszych. Kolejnym elementem systemu jest

¹³² *The National Strategies: Gifted and Talented education – pupil and parent guarantees. High level information for parents, pupils, schools and local authorities*, op.cit.

¹³³ *Ibidem*.

projekt „City Challenges”, prowadzony w Londynie oraz Manchesterze we współpracy z lokalnymi społecznościami środkowej Anglii, mający na celu zaspokojenie potrzeb edukacyjnych zdolnych i utalentowanych dzieci i młodzieży wywodzącej się z rejonów zagrożonych bezrobociem, ubóstwem i będącej w trudnej sytuacji społeczno-ekonomicznej¹³⁴.

7.4. Instytucje prowadzące badania nad sytuacją uczniów zdolnych

W Anglii funkcjonuje kilka instytucji zajmujących się badaniem dzieci zdolnych, są to m.in.: NACE (Narodowe Stowarzyszenie dla Dzieci Zdolnych), Westminster Institute of Education (Instytut Edukacyjny w Westminster), a na niektórych uniwersytetach, w ramach studiów doktoranckich, prowadzone są zajęcia dydaktyczne oraz projekty badawcze z zakresu nauczania i pracy z uczniem zdolnym¹³⁵.

Działająca Learner Academy realizuje programy umożliwiające podejmowanie współpracy międzynarodowej w obszarze badania zdolności i edukacji uczniów zdolnych. Rozpoczęto także europejski projekt współpracy nazwany GATEKeepers działający na zasadzie społecznościowej (www.lgtinternational.org/collaboration). Projekt ten skupia nauczycieli i oferuje możliwość wymiany doświadczeń, pozwala rozmawiać o problemach, zainteresowaniach edukacyjnych oraz rozwiązywać aktualne problemy z praktyki pracy z uczniami zdolnymi¹³⁶.

¹³⁴ England's National Programme for Gifted and Talented Education: plans and reforms for 2007–2010.

¹³⁵ Mönks F.J., Pflüger R., *Gifted Education in 21 European Countries: Inventory and Perspective*, op.cit.

¹³⁶ England's National Programme for Gifted and Talented Education: plans and reforms for 2007–2010..

8. WNIOSKI I REKOMENDACJE

Przeprowadzona komparatystyczna diagnoza rozwiązań podejmowanych w wybranych systemach oświatowych dotycząca uczniów zdolnych nie była oparta o rozpoznanie interesującego zjawiska oraz ustalanie faktów w celu zmieniania praktyki pedagogicznej. Takie bowiem cele są możliwe do realizacji przy podejmowaniu empirycznych badań naukowych przy zastosowaniu odpowiednich metod, np. sondażu diagnostycznego. Te działania nie mieściły się w założeniach realizowanego projektu MEN/ORE. Przedstawione charakterystyki opierały się jedynie na analizie literatury przedmiotu, a także informacjach i danych zawartych w różnego rodzaju raportach, dokumentach i sprawozdaniach dostępnych w internecie. Metodą badawczą wykorzystaną w przeprowadzonej analizie była analiza przypadków oraz analiza dokumentów zastanych.

W świetle zebranych danych można sformułować następujące wnioski:

1. W zaleceniach Rady Europy z roku 1994 w sprawie edukacji dzieci i młodzieży zdolnej¹³⁷ wyraźnie podkreśla się potrzebę zwrócenia uwagi w systemach oświatowych państw na specjalne potrzeby edukacyjne uczniów o nieprzeciętnym potencjale. Te zalecenia są brane pod uwagę we wprowadzanych i projektowanych reformach systemów oświaty w analizowanych państwach;
2. Problematyka organizowania adekwatnych warunków dla rozwoju zdolności i uzdolnień uczniów jest realizowana przez organy kierujące oświatą oraz instytucje oświatowe;
3. W wszystkich krajach w ostatnich latach podejmowane są intensywne działania ustawodawcze związane z kategorią ucznia zdolnego;
4. Trudno jest mówić o istnieniu specjalnych systemów pracy z uczniem zdolnym we wszystkich omawianych państwach (system taki rysuje się w świetle ostatnich reformach oświaty w Anglii), a podejmowane działania często wpisują się w funkcjonujący system oświaty;
5. Pojęcie ucznia zdolnego jedynie w Wielkiej Brytanii jest włączone w kategorię Specjalnych Potrzeb Edukacyjnych;

¹³⁷ Wsparcie rozwoju uczniów zdolnych: specjalne rozwiązania stosowane w szkołach w Europie, (2008), op.cit.

6. Terminologia, jaką posługują się analizowane kraje wobec tej kategorii uczniów, jest zróżnicowana, nie wszędzie też jasno i wyraźnie definiuje się pojęcie ucznia zdolnego;
7. Zróżnicowane są też kryteria identyfikacji ucznia zdolnego, w niektórych krajach (np. w Wielkiej Brytanii) są bardzo precyzyjne i odwołują się do przyjętych standardów;
8. Odnotowuje się funkcjonowanie państwowych lub prywatnych specjalnych instytucji zajmujących się dziećmi i młodzieżą zdolną (np. Narodowa Akademia dla Zdolnych i Utalentowanych Dzieci i Młodzieży w Wielkiej Brytanii – NAGTY czy Austriackie Centrum Wspierania Rozwoju Zdolności i Badań nad Problematyką Zdolności – ÖZBF), które wspierają rozwój dzieci i młodzieży zdolnej i utalentowanej. Instytucje te oferują pomoc uczniom i ich rodzinom, nauczycielom i szkołom, organizują różnego charakteru kursy doskonalące dla uczniów i nauczycieli, pomagają wypracować najbardziej odpowiednie metody pracy z uczniami zdolnymi;
9. Organizuje się portale społecznościowe dla zdolnych uczniów np. Learner Academy, które pełnią funkcje samokształceniowe i rozwojowe;
10. Prowadzi się badania naukowe nad kondycją uczniów zdolnych w szkołach.

Wśród najważniejszych rekomendacji sformułowanych na podstawie analizy zebranego materiału można wskazać:

- ❖ Przeprowadzona analiza pokazuje, że działania podejmowane w ostatnim czasie w Polsce przez MEN najbardziej zbliżają się do rozwiązań angielskich. Pomysł MEN dotyczący ogłoszenia Roku Odkrywania Talentów (rok szkolny 2010/2011) i stworzenia ogólnopolskiej mapy pozaszkolnych miejsc odkrywania talentów w istotny sposób promuje instytucje i organizacje, które intensywnie wspierają uzdolnienia dzieci i młodzieży. Wiele takich instytucji ubiega się o przyznanie tytułu „Miejsca Odkrywania Talentów” pod patronatem Ministra Edukacji Narodowej. Inicjatywa ta promuje dobre praktyki i pomaga w dotarciu do nich potencjalnie zainteresowanym uczniom, ich nauczycielom i rodzicom. Podobne rozwiązanie odnajdujemy w utworzonych w 2007 roku angielskich tzw. skupiskach doskonałości (*Excellence Hubs*), pełniących funkcję regionalnych centrów dla dzieci i młodzieży zdolnej i utalentowanej;

- ❖ Po przeprowadzonych analizach wydaje się także, że w polskich projektach ustawodawczych oraz koncepcjach działań praktycznych warto większą uwagę poświęcić kategorii indywidualizacji nauczania. Rozwiązania fińskie w tym zakresie wydają się jak najlepszym przykładem realnych możliwości realizowania idei indywidualizacji kształcenia w powszechnym systemie oświaty;
- ❖ Rozważenie możliwości wypracowania wymiernych wskaźników pracy z uczniem zdolnym, zarówno w obszarze identyfikacji zdolności i uzdolnień, jak i procedur pracy dydaktyczno-wychowawczej z takimi uczniami, zarówno w kontekście szkoły, jak i indywidualnych nauczycieli. Doskonałym przykładem takich rozwiązań są wskaźniki i standardy wypracowane w brytyjskim systemie oświaty;
- ❖ Funkcjonowanie w badanych krajach organizacji czy centrów dla zdolnych (np. Narodowa Akademia dla Zdolnych i Utalentowanych Dzieci i Młodzieży w Wielkiej Brytanii – NAGTY czy Austriackie Centrum Wspierania Rozwoju Zdolności i Badań nad Problematyką Zdolności – ÖZBF) można przyrównać do Krajowego Funduszu na Rzecz Dzieci, który, działając od 28 lat, ma w swojej aktywności statutowej zapisane cele związane z poprawą warunków rozwoju dzieci i młodzieży oraz zwiększenie szans pełnego rozwoju dzieci wybitnie uzdolnionych;
- ❖ Należy dołożyć wszelkich starań prowadzących do lepszego przygotowania nauczycieli do pracy z uczniem zdolnym – we wszystkich analizowanych krajach odnotowuje się prowadzenie specjalnych kursów z zakresu pracy z dziećmi i młodzieżą zdolną i szczególnie uzdolnioną. Przygotowanie to ma charakter opcjonalny, aczkolwiek np. w Czechach krajowy oddział ECHA prowadzi kursy kwalifikacyjne kończące się prestiżowym certyfikatem ECHA;
- ❖ Kategoria ucznia zdolnego w Polsce jest włączona do idei specjalnych potrzeb edukacyjnych podobnie jak w Wielkiej Brytanii, gdzie uczeń zdolny jest częścią programu Special Educational Needs;
- ❖ Funkcjonowanie w Polsce w Toruniu Gimnazjum i Liceum Akademickiego – czyli specjalnej szkoły
- ❖ z internatem dla uczniów wybitnie zdolnych – nie jest rozwiązaniem odosobnionym. W analizowanych krajach (Austria, Niemcy, Czechy) działają podobne szkoły, cieszące się renomą i społecznym uznaniem;

- ❖ Proponuje się rozważenie możliwości tworzenia większej liczby projektów czy programów dla uczniów zdolnych, które umożliwiłyby pełniejsze realizowanie idei wspierania ich rozwoju – dobrym przykładem rozwiązań są projekty prowadzone w ramach działalności Austriackiego Centrum Wspierania Rozwoju Zdolności i Badań nad Problematyką Zdolności – ÖZBF oraz projekt „Talent” w Czechach.

9. BIBLIOGRAFIA I NETOGRAFIA

1. *Austria kończy z segregacją uczniów*, „Gazeta Wyborcza”, wydanie z dnia 1 lipca 2011.
2. *Austrian Research and Support Centre for the Gifted and Talented* [internetowa baza publikacji ŹZBF: http://www.begabtenzentrum.at/wcms/picture/upload/File/Handreichungen/praesmappe_en_nov10.pdf – dostęp 10.06.2011].
3. Balchin T., (2007), *Identifications of the gifted: the efficacy of teacher nominations in British schools*, „Journal of the National Association for Gifted Children”, nr 11(1).
4. Balchin T., (2007), *Teacher Nominations of Giftedness: Investigating the beliefs of British G&T Co-ordinators*, „Journal for the Education of the Gifted”, nr 32(1).
5. Campbell R.J., Eyre D., Muijs R.D., Neelands J.G.A., Robinson W., (2004), *The English Model of Gifted and Talented Education: Policy, Context and Challenges*, Occasional Paper no. 1, Gifted, Talented, Youth. The National Academy, [<http://nationalstrategies.standards.dcsf.gov.uk/node/309023> – dostęp 15.06.2011].
6. Cummings C., Hoare A., (2008), *Day-a-Week School*, „ECHA News”, nr 1/22.
7. *Edukacja uczniów zdolnych w wybranych krajach Europy. Opracowanie na podst. wywiadu z prof. W. Limont*, „Gazeta Szkolna” nr 11/2009, oprac. T. Kosiarek, Warszawa, Ośrodek Rozwoju Edukacji [http://www.ore.edu.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=662&Itemid=1237 – dostęp 15.06.2011].
8. *Edukacja w Finlandii* [<http://finlandia.2taj.net/Edukacja> – dostęp 15.06.2011]
9. Engelbbutzeder S., (2009), *The Revolving Door Model: Primary School Children in Grammar School*, „ECHA News”, nr 2/23.
10. *England's National Programme for Gifted and Talented Education: plans and reforms for 2007—2010* [http://www.spanglefish.com/mariessite/Documents/official%2520documents/906_world_conference.doc+ENGLAND%E2%80%99S+NATIONAL+PROGRAMME+FOR+GIFTED+AND+TALENTED+EDUCATION:+PLANS+AND+REFORMS+FOR+2007-2010 – dostęp 26.06.2011].

11. *Gifted learners. A survey of Educational Policy and Provision* (2009) [internetowa baza publikacji European Agency for Development in Special Needs Education: www.tehetsegpont.hu/dokumentumok/gifted.pdf – dostęp 29.06.2011].
12. *Identifying gifted and talented learners – getting started*, (2008), Department for Children, Schools and Families [<http://www.education.gov.uk> – dostęp 29.06.2011].
13. Koszyk I., (2005), *Praca z uczniem uzdolnionym w Austrii*, „Dyrektor Szkoły”, nr 5.
14. Limont W., (2010), *Uczeń zdolny. Jak go rozpoznać i jak z nim pracować*, Gdańsk, GWP.
15. Maszke A.W., (2004), *Metodologiczne podstawy badań pedagogicznych*, Rzeszów, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
16. Mönks F.J., Wagner H. (red.), (2003), *Development of Human Potential: Investment into our future. Proceedings of 8th Conference of the European Council for High Ability (ECHA)*, Rhodes [<http://alt.bildung-und-begabung.de/verein/links/ECHA%20Proceedings.pdf> – dostęp 8.06.2011].
17. Mönks F.J., Pflüger R., (2005), *Gifted Education in 21 European Countries: Inventory and Perspective*, Nijmegen, Radboud University [http://www.bmbf.de/pub/gifted_education_21_eu_countries.pdf – dostęp 30.05.2011].
18. *National system overviews on educational system in Europe and ongoing reforms – Austria. 2010 Edition* [internetowa baza publikacji Eurydice: http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/eurybase/national_summary_sheets/047_AT_EN.pdf – dostęp 29.05.2011].
19. *National system overviews on educational system in Europe and ongoing reforms – Czech Republic. 2010 Edition* [internetowa baza publikacji Eurydice: http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/eurybase/national_summary_sheets/047_CZ_EN.pdf – dostęp 29.05.2011].
20. *National system overviews on educational system in Europe and ongoing reforms – Finland. 2010 Edition* [internetowa baza publikacji Eurydice: http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/eurybase/national_summary_sheets/047_FI_EN.pdf – dostęp 29.05.2011].
21. *National system overviews on educational system in Europe and ongoing reforms – Germany. 2010 Edition* [internetowa baza publikacji Eurydice:

- http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/eurybase/national_summary_sheets/047_DE_EN.pdf – dostęp 29.05.2011].
22. *National system overviews on educational system in Europe and ongoing reforms – United Kingdom. 2010 Edition* [internetowa baza publikacji Eurydice:
http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/eurybase/national_summary_sheets/047_UK_ENG_EN.pdf – dostęp 29.05.2011].
23. Novotna L., Sejvalová J., (2003), *Education of the gifted in the Czech Republic*, [w:] Mönks F.J., Wagner H. (red.), *Development of Human Potential: Investment into our future. Proceedings of the 8th Conference of the European Council for High Ability (ECHA)*, op.cit.
24. *Obowiązek szkolny w Niemczech – poradnik* [<http://portal.polscott.com/cgi-sys/suspendedpage.cgi?p=30283> – dostęp 10.06.2011].
25. Recommendation 1248 (1994) on education for gifted children [tekst rekomendacji:
<http://assembly.coe.int/main.asp?Link=/documents/adoptedtext/ta94/erec1248.htm> – dostęp 1.07.2011].
26. Sękowski A., (1997), *Wybrane formy pracy z uczniami zdolnymi w Europie*, [w:] „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Pedagogika XXII – Nauki Humanistyczno-Społeczne”, z. 314.
27. Sächsisches Landesgymnasium Sankt Afra
[http://de.wikipedia.org/wiki/S%C3%A4chsisches_Landesgymnasium_Sankt_Afra – dostęp 29.06.2011].
28. Solzbacher C., (2009), *Early Placement at German Universities*, „ECHA News”, nr 2/23.
29. Stake R.E., (2010), *Jakościowe stadium przypadku*, [w:] N.K. Denzin, Y.S. Lincoln (red.), *Metody badań jakościowych*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
30. Systemy edukacji w Europie – stan obecny i planowane reformy – Republika Czeska [internetowa baza publikacji Eurydice: http://www.eurydice.org.pl/sites/eurydice.org.pl/files/republika_czeska.pdf].
31. Systemy edukacji w Europie – stan obecny i planowane reformy – Finlandia [internetowa baza publikacji Eurydice: <http://www.eurydice.org.pl/sites/eurydice.org.pl/files/finlandia.pdf>].
32. Systemy edukacji w Europie – stan obecny i planowane reformy – Niemcy [internetowa baza publikacji Eurydice: <http://www.eurydice.org.pl/sites/eurydice.org.pl/files/niemcy.pdf>].
33. *Szkolnictwo w Republice Czeskiej* [<http://www.mstasik.republika.pl/czesi.html> – dostęp 10.06].

34. *The National Strategies: Gifted and Talented Education on preventing underachievement: a focus on exceptionally able pupils*, (2008), Department for Children, Schools and Families.
[<http://www.education.gov.uk> – dostęp 29.06.2011].
35. *The National Strategies: Gifted and Talented Education – pupil and parent guarantees. High level information for parents, pupils, schools and local authorities*, (2010), Department for Children, School and Families [<http://www.standards.dcsf.gov.uk>].
36. *The National Strategies: The National Challenge: Raising standards, supporting schools. Gifted & Talented Pilot Programme. Introduction & Overview*, (2009), Department for Children, Schools and Families [www.standards.dcsf.gov.uk – dostęp 10.06.2011].
37. *The National Strategies: The National Challenge Raising standards, supporting schools. Gifted & Talented Pilot Programme. User guide and Element 1: Leading and managing improvement for gifted and talented education*, (2009), Department for Children, Schools and Families
[<http://www.education.gov.uk> – dostęp 28.06.2011].
38. Vialle W., Tischler K., *Teachers of the gifted: a comparison of student's perspectives in Australia, Austria and the United States* [<http://www.hanze.nl/NR/rdonlyres/00FA9405-A330-466B-9D5F-0BD3041BD163/0/VillaeWenTischlerK2002TeachersofthegiftedWS5.pdf> – dostęp 20.06.2011].
39. *Wspieranie rozwoju uczniów zdolnych: specjalne rozwiązania stosowane w szkołach w Europie*. (2008), tłum. E. Kolanowska, Warszawa, Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji [internetowa baza publikacji Eurydice: <http://www.eurydice.org/pl/sites/eurydice.org/pl/files/zdolny.pdf> –dostęp 29.05.2011].
40. Zaremba L., (2009), *Analiza rozwiązań systemowych w obszarze poradnictwa psychologicznego i pedagogicznego w krajach Unii Europejskiej i w krajach EFTA/EOG*, Warszawa, Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej
[http://www.cmp3.ore.edu.pl/files/Analiza%20rozwoj%20systemowych%20w%20UE_1_p.pdf –dostęp 14.06.2011].
41. <http://www.afcls.org/index.html> [dostęp 21.02.2012].
42. <http://www.sankt-afra.de> [dostęp 29.06.2011].
43. <http://www.talnet.cz> [dostęp 21.02.2012].

Publikacja dystrybuowana bezpłatnie.

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

OŚRODEK
ROZWOJU
EDUKACJI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

OŚRODEK
ROZWOJU
EDUKACJI

Aleje Ujazdowskie 28
00-478 Warszawa
tel. 22 345 37 00
fax 22 345 37 70

www.ore.edu.pl

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

